

Otthonok és társadalmi krízisek

ABSZTRAKTFÜZET

Időpont: 2025. november 13–14.

Helyszín: PTE BTK Vargha Damján Konferenciaterem,
Kari Tanácsterem
7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

Szervezők: PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék
PTE BTK Kortárs Kihívások Kutatóközpont

A programot a "Krisis és mindennapi stratégiák: a társadalmi és a környezeti krízisek antropológiai perspektívái" című NKFIH K 147073. sz. projekt támogatta.

ÁDÁM ISTVÁN PÁL

Holokauszt Dokumentációs- és Emlékközpont

A házmesterlakás

A házmesterlakás egy ambivalens foglalkoztatási helyzet tükrö: tradicionálisan a háztulajdonos biztosítja ezt a rendszerint szoba-konyhás ingatlant ingyenesen az általa alkalmazott házfelügyelőnek. A házmesterlakás jellege, elhelyezkedése meghatározza a házfelügyelői lét korlátait, így például méretéből adódóan nem alkalmas sokgyermekes családok számára.

A házfelügyelő, vagy köznyelven a házmester nemcsak itt lakik, de itt is dolgozik: a lakást a lakókkal és látogatóikkal való kapcsolattartásra használja fel. Bevételét, fizetését, borraavalóit a lakóktól kapja, viszont velük szemben a háziúr érdekeit kell érvényre juttatnia.

A házmesterlakás ugyanakkor épp ingyenes mivolta miatt a városi megtelepedés gyakori első lépése a falusi családok életében szinte az egész huszadik század során.

Ha elég nagy a bérház, akkor a házmester alkalmazhat vicét, aki takarít helyette és összeszedi a szemetet, de még így is megmarad számára napközbenre a liftkezelés, a fűtéssel bajlódás, az adminisztrációs ügyek, míg éjjelre ott az éjszakai kapunyitás. A házmester vagy a házmesterné nyilvántartást vezet a lakókról és látogatóikról, bejelentő lapot jegyez, lakónyilvántartót vezet. Ő tárgyal a postással, a rendőrrel, a legtöbb hatósági személy is őt keresi először a házban.

A házmesterlakás épületen belüli elhelyezkedése viszont már a hatalomgyakorlást szolgálja: rendszerint a ház bejáratára és a bérház udvarára is rálátást biztosít, ezzel lehetővé teszi a mindennapi területi kontroll gyakorlását. Ezért sem mindegy, hogy kiből lehet házmester.

A rendszerváltások során a házmesterek reputációja épp a hatalomgyakorlás, a hatalomhoz való viszonyuk miatt kérdőjeleződik meg, még akkor is, ha híresen sikeresek a tömegmozgalmakkal történő kapcsolatépítésben. De mi történjen a házmester-lakással, ha a hatalmi változások nyomán a házmester tartósan vagy időlegesen feladni kényszerül pozícióját?

Maradhat-e a lakásban legalább a házastársa vagy a gyereke?

Szabályozások, megfontolások, célok és gyakorlatok, melyeket előadásomban igyekszem röviden felvázolni, esetenként példákkal is megvilágítani.

ÁLDOZÓ BORBÁLA

ELTE

Az otthon kiterjesztése: egy lakótelepi garázssor működése a szocializmusban

Kutatásomban egy hetvenes években épült szocialista lakótelep garázssorának rendszerváltás előtti működését és az épületeiben található tároló helyiségek használatát vizsgálom. A lakótelep garázssorának megépítését, az egyéni igények szerint való használatát és berendezését, valamint a lakóépületekben található közös terek kialakítását a „házasított tér” gesztusaként értelmezem. Megfigyelésem szerint a garázs a lakótelepi lélettér megnövelésének eszközévé vált, ami sokszor az otthon és a nyilvános tér határán elhelyezkedő átmeneti zónaként funkcionált. Különböző, egyénenként változó szerepe ennek a funkciónak az eltérő kihasználásából adódott. Megépülésük után ezek az épületek nemcsak műhelyek és tárolókká váltak, hanem a második gazdaság és a közösségi élet színtereivé is. A kutatás során különösen fontosnak bizonyult a garázstelep „férfi térként” való működése, amely egyszerre adott teret a szerelőmunkáknak, a „buherálásnak” és a társas együttléteknek. Továbbá a garázsok sokszor rejtekhelyként funkcionáltak, ahol a férfiak kiszakadhattak a lakótelepi lakások szűkös, családi világából. Ugyanakkor ezek a terek nem csak elszigetelten működtek: hatással voltak a családi munkamegosztásra és a generációs minták átadására is.

Előadásomban azt szeretném bemutatni, hogy a garázstelepek építésekor hogyan törték meg a lakótelep lakói az államszocializmus korabeli építkezés centralizáltságát és a típussterv ellenére a „tér házasításával” hogyan alakította mindenki a maga képére ezt a kívülről egyszerűnek tűnő épületet. Valamint azt, hogy a lakótelep korlátozott lakásméretei mellett ezek a terek miként működtek pótlólagos otthonként: hogyan váltak a munkavégzés, a kikapcsolódás a privát vagy épp a társas kapcsolatok helyszínévé.

Módszertanilag a kutatás félig strukturált interjúkra, résztvevő megfigyelésre és levéltári forrásokra támaszkodik. Eredményeimmel arra szeretnék rávilágítani, hogy az otthon fogalma nem korlátozódik a lakás négy falára, hanem kiterjeszthető az olyan „átmeneti” terekre is, mint a garázssor, vagy a háztömbök aljában található tároló helyiségek. Ezzel a perspektívával szeretnék hozzájárulni a szocialista épített örökség és a lakótelepi életvilágok komplexebb értelmezéséhez. Meglátásom szerint ugyanis a garázssor mint társadalmi és kulturális örökség újraértelmezhető a mindennapi élet perspektívájából. A garázstelep rejtett világába való betekintés által szeretném bemutatni a garázsokban működő közösségi és gazdasági folyamatok értékét.

BAKÓ BOGLÁRKA

ELTE, HTK, Történettudományi Intézet

„Ez a mi Pérónk, mi itt vagyunk otthon!” – egy szlovákiai szegénynegyed lakóinak lokális identitástudata és érdekérvényesítő törekvése –

A szlovákiai Érsekújvár központjában, az 1970-es években történt felszámolásáig, egy rendkívül elhanyagolt állapotban levő szegénynegyed volt, a Péro. A Péro egyik részén szegkovács és muzsikus cigányok éltek, a másik részén a városi igényeket kiszolgáló prostituált negyed működött. A Péroban élő cigány közösségekről a 19. század óta voltak leírások, hiszen itt alakult Európa első „cigány iskolája”; az itt élő muzsikuskok híressé tették a várost a pályaudvari zenélésükkel és a szegkovácsokról, mint keményen dolgozó munkásokról, a Nyugatban is jelentek meg írások. A helyi közösségek büszkén vállalták pérói származásukat, de emellett komoly erőfeszítést tettek arra, hogy meghatározzák a képet, amit a sajtó sugároz róluk. Bár a Péro – a levéltári dokumentumok tanúsága szerint - valóban egy rossz állapotban levő gettó volt, a péróiak szószólói, a harmincas évektől kezdve folyamatosan olvasói leveleket írtak és kiigazításokat követeltek a sajtóorgánumoktól, hogy a pérói otthonukról megjelent negatív leírásokat cáfolják, finomítsák.

Előadásom kérdése, hogy a pérói cigányok milyen módon alakították otthon képüket és ezt hogyan igyekeztek megjeleníteni a többségi társadalomban? A Péro képe hogyan kapcsolódott össze munka fajtáikkal? Végül pedig, hogy a Péróról megjelent negatív sajtó leírások milyen érdekvédelmi törekvéseket indítottak el a Péroban élők között és mindez hogyan állította végül szembe a muzsikuskok és a szegkovácsok szószólóit?

Előadásom levéltári és sajtó anyagokon, illetve leszármazottakkal készült interjúkon alapul.

BALOGH PÁL GÉZA

PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék

„Elvadult terület volt, amikor megvettük... azt kellett szépen itt magunkhoz igazítani – minekünk hozzá igazodni...” Otthonteremtési gyakorlatok magyarországi újparasztok körében

Magyarországon a globális ökológiai, gazdasági és társadalmi válság következtében a világ számos más részéhez hasonlóan egyre jelentősebb tendencia a város – vidék irányú migráció, a „városi menekültek” megjelenése falusi közegekben. Ezen belül egy sajátos réteget képeznek azok, akik megélhetésükben is egyre erősebben a földhöz kötődnek, és vagy a családi hagyományhoz visszatérve, vagy teljesen új tevékenységként kezdenek a mezőgazdaságba. Tevékenységükhöz Jan Douwe van der Ploeg „újparaszság” fogalmához nyúlok értelmezési keretként. Előadásomban azt mutatom be, hogy ez az újparashti réteg milyen gyakorlatokat alkalmaz választott lakhelye otthonná formálása során. Áttekintem, hogy egyrészt milyen kísérleteket tesznek a lokalitás megismerésére, tevékenységük lokális adottságokhoz való igazítására és a helyi társadalomba való beilleszkedésbe, másrészt milyen gyakorlatokat alkalmaznak mind a természeti környezet, mind a helyi társadalom és gazdaság tudatos alakítására, átformálására.

BICZÓ GÁBOR

Debreceni Egyetem, Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar, Társadalomtudományi Tanszék

Az otthon metamorfózisai – őrségi történet

Az Őrség néprajzi kistáj emblemikus hely, jelentős néprajzi, történelmi és társadalmi múlttal jellemezhető környezet. A politikai rendszerváltás előtt Ausztria és Jugoszlávia közelsége miatt a nagyrészt a határsávban fekvő falvak jobbára a 19. századi paraszti gazdálkodás hagyományos gyakorlatát őrző élő skanzenként hatottak. Az 1990-ben bekövetkezett politikai fordulattal az Őrség helyzete alapvetően megváltozott, turisztikai értéke megnőtt és nem csak a hazai városi, a vidéki idillt kereső értelmiségiek sokasága vásárolt ingatlanokat azért, hogy új otthonot találjon, hanem külföldről, elsősorban Ausztriából is érkeztek beköltözők. A pezsgés azonban igen rövidéletű volt, mivel az elvándorló fiataloktól magára hagyott elöregedő népességű falvakból gyakorlatilag az ezredfordulóra eltűnt minden archaizmus, mindaz, ami a külső nézőpontból érdekes volt és érdeklődésre tarthatott számot. Napjainkban az Őrség falvainak a vegetáló falusi turizmusból vagy az ausztriai ingázásból megélni vágyó megfogyatkozott népessége már csak történetekben őrzi egy régi világ emlékét.

Míg az Őrség társadalma megváltozott, addig a házak, az ottélők otthonaiként funkcionáló helyek változatlanok. A helyiek egy-egy épületről, vagy még inkább az elmúlt évtizedekben az épületek tulajdonosairól, a családokról megőrzött történetei nemcsak a helyi társadalom átalakulásának folyamatát megőrző szövegelemek, de az otthon genealógiájának plasztikus értelmezései.

Jelen előadás egyetlen őrségi épület, az őrimagyarósdai néhai Lenásics Gyula történetén keresztül, pontosabban annak ürügyén mutatja be az otthon ontológiájának néhány összefüggését. Mert mi az otthon? Már a klasszikus antropológiai kutatások alapvető különbséget tettek az otthon és annak helye között, lettlégyen az egy épület vagy a fizikai tér bármely kitüntetett pontja. Az otthon bonyolult kognitív konstrukció, amelynek fizikai, kulturális, egzisztenciális és társadalmi vetülete elválaszthatatlanul fonódik egybe. Rövid elemzésemben arra teszek kísérletet, hogy egy paraszti életút tükrében az otthon paradigmatis értelmének strukturális alkotóit és ezek konkrét jelentését feltárjam. Az értelmezés során az otthonosság és otthontalanság (Heidegger) dialektikus összefüggéseire, valamint Vincent Crapanzano modális műveleti fogalmának, a rekapituláció értelemtartalmának a kifejtésére támaszkodom. Mindezt végsősoron azzal a céllal, hogy hozzájáruljunk annak a banális antropológiai tételnek a bizonyításához, mely szerint az otthon nem több és nem kevesebb, mint a világban való „megalapozottságunk” érzete.

BULCSÚ LÁSZLÓ

Néprajzi Múzeum

Az otthonteremtés rétegzettsége egy településkutatás tükrében

A település az otthonkeresés, otthonosság egyik meghatározó szintje. Előadásomban a helynévadás rétegein keresztül próbálom ezt a lokalitás elvének működésén keresztül felvázolni. Az egykori Bihar vármegye mentén húzódó magyar-román határ két oldalán számos etnikailag és vallásilag tagolt település létesült a 17. század óta. Némelyek újratelepültek, mások a török időkben egységesen református felekezetűvé és magyar identitásúvá váltak, és az őslakosság mellé telepítettek akár etnikus öntudattal is rendelkező katolikus és görög kelleti vallású lakosságot. Ezekkel a kettősségekkel számos helyen belső határok alakultak ki, jellemző volt a szegregáció, amely akár a 20. század második feléig is kitartott és nyomai manapság is érzékelhetők. A konferencián a doktori disszertációm témájaként kiválasztott Romániához csatolt Szalacs esetét szeretném bemutatni, amely egy példa a sok közül.

A szalacsi identitásképzést mindmáig meghatározzák olyan hosszútávú történelmi tényezők, amelyek összeegyeztethetők a belsőség szerkezetét determináló helynevekkel. Romániában a község szinten működő településeken a belsőség helyneveinek jelentése, szerepe szinte teljesen eltér a magyarországitól, illetve a romániai városokétól. Ugyanis az adminisztráció csak

házsámozást használ, nincs hivatalos helynévadás. Ez azt eredményezi, hogy a 20. század folyamán kialakult, generatív logikára épülő helynévadással szemben az ilyen helynevek még akkor is a helyi történelemre, viszonyokra épülnek, rezonálnak azzal, ha eredeti jelentésük feledésbe is merült. Ezért a rétegződés legfontosabb forrástípusai kéziratos térképek, de jelentős lehet bármilyen helyi adminisztráció is. Mindezekre alapoztam meg a települési réteg és rétegződés fogalmakat.

A szalacsi öntudat egy genezisszerű történetre épül, mely szerint a település egykor sóvámolási joggal bírt és német lakossága volt. Ez forráskutatással alátámasztható és a jelentősebb helynevekkel is összeegyeztethető. Ugyanez vonatkozik arra a helyben vitatott tényre is, hogy a településnek egykor jelentős szláv lakossága is lehetett. A település korai viszonyait a helyi diskurzus a helyneveken keresztül próbálja értelmezni, rekonstruálni, ami sokszor félreértelmezésekhez, belső feszültségekhez vezet. A régi Szalacs megosztottsága és belső határainak emléke az őslakosság fokozatos elmagyarosodásával és reformátussá válásával elhalványult, azonban a történeti szakirodalom alapján és a jelenlegi belsőség tagoltsága mentén rekonstruálható.

Minderre ráakódik, hogy a Váradi káptalan a 18. század első felétől jelentős lélekszámú katolikusságot kezdett betelepíteni. Ennek az emlékezete ma is élénken él, terhelt, feszültséggeneráló tényező és a lokális identitásképzésben központi diskurzus. A szalacsi reformátusok és katolikusok jelenleg is többnyire elkülönült településrészekben élnek, és az ezzel járó konfliktushelyzet csak fokozatosan oldódik. A katolikus lakosság nem rendelkezik eredettörténetekkel és egységes identitással sem. Nem tudják honnan származnak és azt sem, hogy egyszerre érkeztek-e. A szalacsi katolikusság "történetét és öntudatát" a református őslakosság alkotta meg és tartja fenn, amit letelepítésük helyének elnevezése, az Új utca is tükröz. Beilleszkedésükben, szalacsivá válásukban mindez gátló hatású.

A külső hatások általában meghatározó szerepet játszanak minden település életében, a lokalitás felhígulásában és újraértelmeződésében. A 20. század eleje óta az ideológiák mentén váltakozó generatív helynévadás például huszárvágással oldotta fel a helyspecifikus nomenklatúrában megnyilvánuló jelentésrétegeket. A lokalitással rezonáló helynevek különböző értelmű használatával, átnevezésével és rétegződésével megragadható a helyi identitás alakulása, válságai, az integráció és asszimiláció, azaz ebben az esetben a szalacsivá válás folyamata, amiben a (tudatos) felejtésnek semlegesítő szerepe van.

Csíkós GÁBOR

ELTE PPK

Neurotizáló otthon? "Háziasszony szindróma" Nyugaton és a szocialista Magyarországon

Az 1960-as évektől kezdve Nyugaton a feminizmus második hullámát a háztartásbeli nők lelki nehézségeit a „háztartásbeli szindróma” fogalmával írta le, míg ugyanekkor Magyarországon a GYES bevezetése lehetővé tette, hogy több mint egymillió nő maradjon otthon gyermekével. A nyolcvanas évekre azonban egyre több GYES-en lévő anya jelentkezett neurotikus tünetekkel, amit a sajtó „GYES-neurózisként” tematizált. A vita a női szerepekről, a szocialista életmód és fogyasztás ellentmondásairól, illetve a fiatal anyák közötti társadalmi különbségekről szólt. Bár a jelenséget a sajtónyilvánosság magyar specifikumként értelmezte, sok ponton párhuzamba állítható a nyugati tapasztalatokkal. Míg Nyugaton azonban a diskurzus a nemi szerepek újragondolásához vezetett, Magyarországon inkább az egyéni felelősség hangsúlyozását erősítette, és épp azt az önkontrollal rendelkező, racionális nőt idealizálta, amely a nyugati kritika szerint a leginkább sérülékeny volt.

Idegenség és otthonosság az iskolában: pszichiátriai diagnózissal élő gyerekek a közoktatási rendszerben

A modern oktatás szerepéről és feladatáról szóló szakmai diszkusszióban rendre előkerül az egyéni tanulási utak támogatásának lehetősége (Molnár, 2010). Miután a körülöttünk lévő világ észlelése és értelmezése is személyenként eltér, ezért úgy véljük, hogy az egyén tanulási folyamata akkor támogatható igazán – pedagógiai és pszichológiai értelemben is – ha ismerjük és a pedagógiai praktikumba integráljuk azokat a személyes sajátosságokat, egyéni kompetenciákat, amelyek az egyén ideális tanulási környezetét is meghatározzák (Kálmán, 2011). Különösen igaz ez azokra a gyermekekre, akiknek a tanulási útja a pszichiátriai diagnózisuk okán eltér a „hagyományostól”, a közoktatási intézményrendszerének jelenlegi és sajnos igen rigid adottságai közé nehezen illeszthető be (Hegedüs, 2024). Úgy véljük, hogy e tanulók tanulási környezete pont ugyanannyira komplex és dinamikusan változó hatásrendszer, mint a közoktatásban tanuló „tipikus” tanulóké, amelyben a tanulástámogató és tanulásalakító tényezők összetett módon hatnak a tanulás résztvevőire, a szabályrendszerekre, befolyásolják a választott módszereket és eszközöket és amelyeknek jól leírható téregonómiai vonzatai is vannak (Szőcs et al., 2022). Ugyanakkor e tanulási környezetben reflektálhatók és definiálhatók olyan, kifejezetten a speciális pszichiátriai szükségletek mentén leírható tanulási elemek is, melyek fejlesztése éppúgy elengedhetetlen, ha oktatásfejlesztésről van szó. A speciális tanár diák kölcsönkapcsolat egyedi jegyekkel mutatkozik meg a tanulási környezet dimenzióiban, amelynek lenyomatai értelemszerűen a fizikai környezetben is jól olvashatók. Éppen ezért a tanulási környezet komplex vizsgálata – különösképp kiemelve annak téregonómiai lenyomatait – a tanár által teremtett biztonságos légkör megteremtéséhez, a sikeres tanulási folyamatok facilitálásához járulhat hozzá.

Kutatásunk során kvalitatív eszközökkel arra törekszünk, hogy marginális helyzetben lévő gyerekek speciális igényeit mérjük fel különböző speciális igényű gyermekeket is fogadó intézményekben. A mintában vannak fővárosi és vidéki intézmények is, jellemzően általános és középiskolák. A kérdésfeltevésünk arra irányul, hogy a mindennapok valósága és a szabályozási keretek milyen jellegű napi nehézségeket generálnak. A munka interdiszciplináris szemléletű, pedagógiai és környezetpszichológiai, valamint ágazati jogi problémákra fókuszálunk. Tudományos igényűen igyekszünk reflektálni mindennapi helyzetekre, amelyek az iskolai környezetben érik a marginális helyzetben lévő tanulókat és jelentősen befolyásolják életszakaszban történő megjelenése, amely a pszichoszociális fejlődést jelentősen befolyásolja. A „különleges” helyzet marginalizálja a gyermekeket a korai serdülőkor és a pubertás kor legérzékenyebb szakaszaiban. Következésképpen az iskolai teljesítményt és a társakkal való kapcsolódást is kedvezőtlenül befolyásolhatja. Különösen fontosnak tartjuk a tanári coping és reziliencia különböző technikáit a térben. Az egyik fő kérdésünk arra irányul, hogy a jogi szabályozás milyen feltételrendszert teremt a tantervi követelmények mennyire vannak összhangban azokkal a tényezőkkel amelyekkel a napi gyakorlatban találkozunk az iskolák. Mennyire érvényesül a kettős periferizálódás az iskolában? Maga az intézmény is perifériára kerül? Annak pusztán ténye, hogy speciális problémákkal rendelkező gyermekeket is ellátnak mennyire eredményezi az iskola marginalizálódását? Az adatfelvétel során félig strukturált interjúkat veszünk fel a résztvevőkkel és tanulási helyzetben figyeljük meg a téri kapcsolódásokat, a tanulási környezettel történő interakciókat és a tanulók és tanárok közötti kölcsönkapcsolatot. Minden tanulási térben készít az adatfelvevő egy téri rajzot a számára lényeges összetevőkkel és a tanárok gyermekekkel kapcsolatos gesztusait, viszonyait rögzíti.

DOBÁK JUDIT

Miskolci Egyetem

Köztes terek és újratárgyalt normák: a lépcsőház mint az otthon formálódásának helyszíne

Az antropológiai kutatásban az otthon gyakran stabil, magától értetődő térként jelenik meg, noha valójában folyamatosan újateremtett és szabályozott jelenség. Az otthonhoz kapcsolódó érzések, gyakorlatok és normák nem korlátozódnak a lakás falain belülre, hanem kiterjednek azokra a köztes terekre is, ahol a privát és a közösségi szféra határai találkoznak. Előadásomban egy kazincbarcikai panelház lépcsőházát elemzem, amely az otthon formálódásának sajátos színtereként egyszerre jeleníti meg a közösségépítés és az elidegenedés lehetőségeit.

A vizsgálat 2023–2024 között készült, interjúkra, megfigyelésre, vizuális dokumentációra, valamint a lépcsőház lakóinak közösségi média-csoportjában zajló diskurzusokra építve. Az elemzés három kulcstényezőt emel ki. Egyrészt a rend dimenzióit (fizikai, szociális, kulturális, biztonsági), amelyek a mindennapi együttélést szabályozzák. Másrészt a közös térhez kapcsolódó normák és szabályok szerepét, amelyek a házirendben, a közösségi döntésekben vagy épp a közösségi médiában formálódnak. Harmadrészt pedig azokat a kríziseket, amelyek az otthon biztonságát kérdőjelezik meg: öngyilkossági kísérletek, idegenek betörései, hajléktalanok jelenléte vagy kisebb lopások, rongálások megjelenése.

A lépcsőház történeti kontextusba ágyazva különösen jól mutatja a társadalmi változásokat. A szocialista korszakban a tanácsi bérlakások lakói között fennálló hasonló társadalmi háttér és a kollektív normák mechanikus szolidaritást hoztak létre. A rendszerváltást követő privatizáció azonban gyökeresen megváltoztatta a közös terekhez való viszonyt: a korábbi közösségi funkciók eltűntek, a magántulajdon és a biztonság iránti igény előtérbe került. Mindez tetten érhető a lakásprivatizáció következményeiben, az adott hely önkormányzati szabályozásaiban vagy a közös költségek vitáiban. A lépcsőház így a politikai-gazdasági átalakulások mikroszintű tükrévé válhat, amelyben tetten érhetők a kelet-közép-európai rendszerváltás hosszú távú következményei.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a lépcsőház nem pusztán közlekedési tér, hanem az identitás, a társadalmi rend és a közösségi kohézió újratárgyalásának helyszíne. A lakók szabályokkal, szimbolikus gesztusokkal és online diskurzusokkal tartják fenn az otthonosság érzését egy olyan térben, amely egyszerre hordozza a stabilitás és a kiszolgáltatottság tapasztalatát.

Az előadás mellett érvel, hogy a lépcsőház mint köztes tér kulcsfontosságú terepe annak megértéséhez, miként válik az otthon a 20. század második felének társadalmi változásai és krízisei közepette folyamatosan tárgyalt, újateremtett és politikailag is formált tapasztalattá.

A lépcsőház mint köztes tér új megvilágításba helyezi az otthon fogalmát, és hozzájárul a posztoszocialista társadalmak mikroszintű antropológiai megértéséhez.

DÜLL ANDREA – BALÁZS BÁLINT – BERZE IVÁN ZSOLT

ELTE PPK

Az otthonosság környezetpszichológiai dimenziói és térbeli léptékei: lakás, utca, környék, település

Az otthon környezetpszichológiai elméletköre és a terápiás, tanácsadási intervenciók során alkalmazott gyakorlata túlmutat az otthonnak mind a társadalom- és humántudományok általi viszonylag statikus, térbeli entitásként való kezelésén, mind a hagyományos pszichológiai megközelítésen, amely az otthont gyakorlatilag a család ekvivalensének tekinti. A környezetpszichológiai gondolkodás középpontjában az otthon ember-környezet tranzakciós (azaz szociofizikai), helykötődési-érzelmi és (hely)identitásképző dimenziói állnak. Az otthonosság élménye – illetve ennek hiánya, a környezetpszichológiai otthontalanság – olyan dinamikus folyamatként értelmezhető, amely a fizikai környezet, az egyéni tapasztalatok és a társas viszonyok kölcsönhatásában jön létre.

Az előadás célja az otthonosság élményének térbeli léptékek mentén történő áttekintése: a lakás mikroszintjétől a közvetlen utca és környék (neighborhood) mezoszintjén át a települési makroszintig. E léptékeken keresztül vizsgálható, miként strukturálják a mindennapi ember-környezet kölcsönkapcsolatok (tranzakciók) az egyén helyhez kötődését, helyidentitását és környezetpszichológiai otthonosságérzetét.

A lakás mint otthon kapcsán a személyre-családra szabott tér belső struktúrái és a társas együttélés szociofizikai megnyilvánulásai (affordanciák, térhasználat, perszonalizáció, privátszféra) közötti összefüggéseket tekintjük át. Az utca és környék mezoszintjén a helybeliek közvetlen tértapasztalását, a közös térhasználat során megélt szociofizikai környezet és a közösségi helykötődés összefüggéseit vizsgáljuk meg. A települési makroszinten a város-falu társadalmi, gazdasági és urbanisztikai folyamatainak (pl. zsugorodás, revitalizáció) és az otthonosság kollektív és egyéni megélésének néhány összefüggését tárgyaljuk.

Mindhárom lépték esetében empirikus példákkal illusztráljuk, hogy a különböző léptékek miként kapcsolódnak össze a környezetpszichológiai otthonosság komplex élményében. Kutatócsoportunk eredményei szerint a lakások közegében meghatározók a rutincselekvések, a zökkenőmentes szociofizikai kölcsönhatás a lakók és a szociofizikai környezet (ideértve a környéket is) között, a kistelepüléseken (pl. Balatoncsicsó) a környezetpszichológiai szempontból is árnyalt lokalitásélményben az erős közösségi integráció és a helyhez való emocionális kötődés jelenti az otthonosság fő forrását, míg a néhány magyarországi zsugorodó városban (pl. Nyírbátor) kiemelten fontos a települési lehetőségek meglétén kívül azok környezetpszichológiai értékelése.

Az előadás mellett érvel, hogy az otthonosság folyamatosan alakuló környezetpszichológiai, szociofizikai konstrukció, amely a fizikai térrel, az egyéni pszichológiai folyamatokkal és a társas kapcsolatokkal zajló érzékeny kapcsolatban alakul.

ERŐS ESZTER

PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék

„akik elmentek innen mindig Grábócról álmodnak”. Változó otthonképek és társadalmi krízisek vizuális etnográfiai olvasata

Grábóc egy völgyes aprófalú annak minden szépségével és nehézségével együtt. Problémáinak jelentős része az 1970-es évek óta tart, és falurombolás következményeiben gyökerezik. Nincs intézményes közösségi és kulturális élet, a civil kezdeményezések pedig ritkán időtállóak. Azonban 2020 nyarán a pandémia hatására elindult egy pozitív folyamat: az elszigeteltség, az emlékek felé fordulás megteremtette az igényt egyfajta önszerveződő emlékgyűjtögetésre, melynek az idősök egyre népszerűsödő internethasználata adott lendületet. Ebben a fotógyűjtő kezdeményezésben megfigyelhető az elköltözők honvágya és nosztalgiaja, az ittmaradók küzdelme a kisfalusi lét nehézségeivel, illetve a múlt értékeinek megmentésére irányuló törekvések is tetten érhetők benne. Az eltelt évek során vizuális emlékezetkutatás céljából kísértem végig a jelenséget. Előadásomban kifejezetten az otthonreprezentációkat mutatom be a társadalmi krízisek tükrében, különös tekintettel a második világháború végétől az 1970-es évek végéig terjedő időszakra. A falut a szájhagyományban gyakran „menekültek völgyeként” emlegetik, utalva rá, hogy az egykor itt élt népcsoportok közül többen itt letek menedékre (pl. törökök elől menekülő szerbek, szerb partizánok elől menekülő székelyek, román hatóságok elől menekülő erdélyiek). Azonban a vizuális emlékezetkutatással kapcsolatos anyagomban a falu a legtöbb esetben nem befogadó új otthonként, hanem elhagyott régi otthonként jelenik meg, ezért előadásomban olyan krízishelyzetekre fogok részletes példákat bemutatni, melyek ezzel kapcsolatosak, mint a hadifogság és az onnan való hazatérés, a magyarországi németek kitelepítése az országból, vagy falun belül a házukból. Ismeretetek példákat a régi családi házak visszaszerzésére tett törekvésekre (pl. visszavásárlás, beköltözőkkel való kényszerű együttélés), valamint az új otthon szerzéséért kötött kompromisszumokra (pl. betegápolás, eltartási szerződés). A krízisek sorában utolsónak mutatom be a falurombolás időszakának helyi emlékezetét, majd az otthonról alkotott belső képek után egy gondolat erejéig rátérek a külső hangokra. Az 1950-es, 1960-as és 1970-es évekből származó sajtóból vett idézetekkel érzékeltetek egy ellentétet: míg a propagandacéllal készült

újságcikkek, ha nem is minden esetben, de a falu helyzetét összességében értékelő írásokban egy élehető, fejlődésre alkalmas képet festenek Grábócról, addig a valóságban inkább az intézményrendszer és az infrastruktúra leépülése valósult meg, mely sokakat távozásra kényszerített. Részletes példákkal prezentálom a helyben maradók dilemmáit és lakhelyükhöz való ragaszkodását, illetve ez elköltözők gyakorlati indokait azokkal az érzelmi nehézségekkel együtt, melyek a falu elhagyásával jártak. Végezetül kitérek az elszármazottaknak a falu érdekében tett törekvéseire, ugyanis az általam kutatott fotógyűjtő kezdeményezés is ezek közé sorolható. Ismertetem a fotógyűjtés hármass célját (értékmentés, jelenre irányuló kritika, közösségszervezés) és lehetőségeit a kiüresedés időszakában. Ugyanis kutatásom 5 éves története során elkezdett megfigyeltetni az emlékezőközösség létszáma, és ez kérdéseket vet fel a kezdeményezés jövőjét illetően.

FARKAS JUDIT

PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék

„Az ember szíve mélyén örökké oda való, ahova született.” A kihalt Gyűrűfű lakóinak otthon-képe

A Gyűrűfű-történet közismert történet: a kis zselici település volt az első a szocialista településpolitikát követve kialakuló aprófalvak sorában. Ráadásul lakóinak jelentős része, 37 fő, egy év alatt (1970), egyszerre hagyta el a falut, ami tovább növelte az esemény hírértékét. A korabeli híradásoknak köszönhetően sajátos helyzete a kihalt aprófalvak szimbólumává emelte. Jó húsz évvel később új, városi lakók kezdték benépesíteni a területet, és létrehozták Gyűrűfű-ökofalut, ami egy új történetet és a *kihalt falu-újraéledő falu* szimbólumát hívta életre.

Az egykori lakosok a szomszédos városokba, illetve községekbe költöztek (Pécs, Szigetvár, Sásd, Szentlőrinc), tehát nem szóródtak szét, hanem viszonylagos közelségben, rokonsági körükön és a jól ismert tájegységen belül maradtak. Tartották és a még élők tartják a kapcsolatot egymással. Vannak, akik rendszeresen kijártak és kijárnak Gyűrűfűre, 2009-ben emlékkövet avattak a régi falu emlékére, illetve rendszeresen találkoztak szerveznek, ma már az ökofalu-lakókkal közösen.

Láthatjuk tehát, hogy Gyűrűfű esetében az otthon kérdése többszörösen is releváns.

Bár az ökofalusiak otthon-képe is izgalmas téma, jelen előadásomban a régi gyűrűfűiek hangja szólal meg: elmesélik, mit jelentett számukra a régi gyűrűfűi otthon, hogyan találtak új otthont maguknak, és miként viszonyultak és viszonyulnak a falujuk helyén épülő új faluhoz, a régi telkeiken megjelenő új lakosokhoz.

A régi gyűrűfűiekkel az ökofaluban végzett antropológiai kutatásom közben ismerkedtem meg, a régi Gyűrűfű történetét pedig a berlini Museum of European Cultures *Atlantis. Small Worlds* projektje keretében dolgoztam fel. Az előadás résztvevő megfigyelésen, interjúkon és sok-sok beszélgetésen alapul.

FEHÉR VIKTOR

Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar

A kilencvenes évek otthonképzetei és idegenség-tapasztalatai Szabadkán

Előadásomban a szabadkaiak otthonképzeteit és idegenség-tapasztalatait vizsgálom a jugoszláv kilencvenes évek társadalmi krízisének kontextusában. Az otthont az egyéni és a kollektív identitás alakításának dinamikus tereként értelmezem. Olyan térként, mely a társadalmi változások, az állandóság, a biztonság és az otthon elvesztésének vagy veszélybe kerülésének különféle tapasztalatai, a hétköznapi gyakorlatok és az emberek közti társadalmi kapcsolatok változása során formálódik (Brun-Fábos 2015: 12–13). Arra keresem a választ, miként értelmezték a lakóhelyükön maradó, vagy azt, csupán ideiglenesen megváltoztató szabadkai lakosok a délszláv háború idején és az azt megelőző, illetve a háborút követő eseménysorozatok mentén zajló politikai változásokat azokban a múltból szóló félig strukturált és élettörténeti interjúkban, melyeket az elmúlt években

velük készítettem, s melyekben az etnicitás és a nacionalizmus különböző kérdései kerültek hangsúlyos szerepbe.

A nyolcvanas évek végére a jugoszláv gazdaság súlyos válságba került, 1989-ben az infláció elérte az évi 2679 %-ot, a munkanélküliek száma pedig meghaladta az egymillió főt (Dévavári 2021: 85). 1991-ben kitört a délszláv háború, a szlovéniai „tíznapos háborút” követő eseménysorozatot pedig a 2001 végén befejeződött macedóniai fegyveres konfliktus zárta le (Vataščin 2018). A kilencvenes évek krízise termékenyítőleg hatott a titói Jugoszláviában mellőzött etnikai kategóriák újbóli meghatározására, az etnikai identitáshoz való visszatérésre és az etnikai politizálásra. Mint Šimon Vuletić Viktória írja, a „mind rosszabb gazdasági körülmények meggyőzték az embereket...arról, hogy nincs semmi hasznuk az államból, és hogy csupán saját erejükre támaszkodhatnak. Ezáltal megnyílt az út az új ideológusok előtt, akik a nyomortól való menekülést csak az etnikai alapokon történő közösség erősítésében látták” (2004: 122). Mindehhez jogi alapot az 1990-ben bevezetett többpártrendszer biztosított, melyet követően az etnikai szerveződéseknek nagyobb lehetőségük lett arra, hogy saját érdekeikkel megegyező performanszokat hozzanak létre és adjanak elő olyan közönség számára, amelynek hangja egyre inkább hivatkozási alpnak számítottak a politikai és társadalmi konfliktusokban (vö. Alexander 2009: 45). Előadásomban e közönségre koncentrálok, olyan visszaemlékezéseket elemzek, melyek az országos és a lokális politikai elit etnikai kategóriák létrehozása iránti törekvéseinek egyéni tapasztalatait járják körül, s melyek a megváltozott társadalmi körülmények közepette konstruálódtak meg a közelmúltban, egy-egy beszélgetésünk alkalmával.

FIÁTH TITANILLA

ELTE TáTK Szociálpszichológia Tanszék

Kokárda a Szűzanyán: venezuelai származású magyarok otthonteremtési stratégiái Budapesten

A résztvevő megfigyelés és a félig strukturált interjú módszerét használó kulturális antropológiai kutatásomban tizenhárom Venezuelából érkezett magyar származású családnak az új csoport- és helyidentitás kialakítását célzó stratégiáit vizsgáltam 2021-ben és 2022-ben. A dél-amerikai országban előállott krízishelyzet következtében a Budapestre költözést választók egy számukra lényegében idegen kultúrába érkeztek, amelyet „hazájukként”, „otthonukként” próbáltak (f)elismerni.

Kutatásomban az integrált identitás kialakítására irányuló kezdeti próbálkozásaikat elemzem, elsősorban a családok lakásainak térhasználatát, berendezését, az „otthonosság” megteremtését célzó kísérleteiket fókuszba állítva. Az egyes lakóhelyiségek funkcióinak megváltozásához való adaptáción, a magyarságszimbólumok újszerű használatán, a vallási jelképek térben való lehorgonyozottságának fontosságán keresztül mutatom be, hogy a családok hogyan küzdenek a korábbi lakóhelyükhöz fűződő érzelmi-kognitív kapcsolataik fenntartásáért, új kötődések kialakításáért, illetve egy összetett identitás megteremtéséért.

HAUPTMAN GYÖNGYI

Nagyatádi Kulturális és Sport Központ (NKSK) – Városi Múzeum

„Otthon! Milyen édes szó [...]” Elveszített és újra megteremtett otthonok képe a kitelepítés idején keletkezett levelekben és visszaemlékezésekben

Az 1940–1950-es évek fordulóján a Magyarországon kiépített kommunista hatalom különböző, a társadalom radikális átalakítására és egyúttal megfélemlítésére törekvő intézkedései – lakások, házak államosítása, deportálások stb. – következtében sok ezer ember, család vesztette el otthonát. Előadásomban egykori Somogy megyei kitelepítettek, továbbá leszármazottaik, családtagjaik egykorú levelezéseiben, illetve utólagos visszaemlékezéseiben megjelenő otthon-elbeszéléseket szeretnék bemutatni.

Az egyik vizsgált forráscsoport egy családi levelezésgyűjtemény, amely a hortobágyi kitelepítés másfél éve (1952. május – 1953. október) idején keletkezett. A mintegy nyolcvan levél egyik központi témája az otthon. A levelekben egyfelől annak az otthonnak az emléke jelenik meg, amely a távolból, a rabságból visszatekintve még sértetlennek és teljes egésznek mutatkozik, másfelől láthatóvá válik a feldúlt, a megsértett, az elveszített otthonnak a képe is. Kirajzolódik ugyanakkor a levelek írásának idején valóságosan jelen lévő: a hortobágyi kényszer lakóhelyen kialakult-kialakított életvilágnak a képe is. A kitelepítés időszaka után keletkezett levelek történeteiből (1953–1957) pedig láthatóvá válik, hogy a meghurcolt emberek milyen erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy visszakerülhessenek egykori lakóhelyükre, visszakaphassák házukat, korábbi munkájukat, s ezzel helyreállíthassák megrendített önazonosságukat.

Az eseményekkel egyidőben íródott levelek mellett a visszaemlékezéseknek, az egykori kitelepítettekkel folytatott beszélgetéseknek, interjúknak is fontos témája az otthon elvesztésének, illetve annak meg- vagy újrateremtéséért tett erőfeszítéseknek az elbeszélése. A történetekben az egykori otthon utáni vágyakozás és nosztalgia, illetve az otthon – legalább – szimbolikus újrateremtésére irányuló igyekezet is kifejeződik: miként tudja a kietlen arizonai sivatag a kényszerűen elhagyott haza emlékét felidézni, hogyan képes egy évtizedeken át épített magyar nyelvű könyvtár az otthont, a hazát szimbolizálni egy ausztráliai otthonban?

A levelekből és a visszaemlékezésekből kibontakozó történetek az otthon és a személyes identitás közötti lényegi összetartozásra mutatnak rá.

HEGEDÜS KATALIN

PTE IDI

Otthon Mecsekalján a 20. század derekán

Előadásomban azt kívánom bemutatni, miként hatott a 20. század közepi településszerkezet-változás az *otthon* fogalmára az átmeneti helyzetű településeken. (Az otthon: az az identitásformáló hely, ahol az ember él, nem csak a fizikai tér, hanem érzelmi és társas kapcsolatok hálója, melyek az adott helyhez fűzik.) Sűrű leírással dolgozom fel a személyes narratívában született életinterjúkat, lehetővé téve a családok és egyének otthonfogalmának finom árnyalatú feltárását. (Módszer: Bögre Zsuzsanna: Élettörténeti módszer elméletben és gyakorlatban. Szociológiai Szemle 2003/1. 155–168.) Vizsgálom a környezetpszichológiai aspektusokat is, hogy feltérképezhessem, miként alakítja a fizikai és szociális környezet az otthonhoz való viszonyt Mecsekalja, azon belül Magyarürög családjainak otthonfogalmát, az ahhoz való viszonyukat, illetve ennek változásait a család és az egyén életfordulói során.

Apai nagymamám 1928-ban született Magyarürögben, édesapám 1947-ben már Mecsekalján, én pedig 1975-ben Pécsen láttam meg a napvilágot. Három generáció története ez, akik valójában nem költöztek el, mégis mindig máshol „születtek” – mert a települések nevei, közigazgatási hovatartozásai folyamatosan változtak. Családom ugyanazokat az utcákat járta, ugyanazon a környéken élte mindennapjait, az lakcímük azonban újra és újra másként neveztetett el.

Magyarürög a középkor óta lakott település, amely 1930-ig önálló faluként létezett. Akkor Mecsekalja néven összevonták Pataccsal, Rácvárossal és Szentkúttal, létrehozva egy nagyobb közigazgatási egységet. Eközben maga Pécs is átalakuláson ment keresztül: a közepes méretű polgári városból bányászvárossá nőtte ki magát, új városrészek épültek, majd a környező falvakat is fokozatosan bekebelezte. Így vált Mecsekalja 1954-ben Pécs szerves részévé.

Az otthont tágan értelmezem: nem pusztán a ház, a telek, a lakótér tartozik hozzá, hanem az utcák, a szomszédság, az ugató kutya, a konyhából kiszűrődő illatok, a mindennapok rutinja, az emlékek és szokások összessége – mindaz, amitől valaki otthon érzi magát, s amitől lakóhelye valóban otthonná válik.

A korszakban Magyarürög lakóinak számos kihívással kellett szembenézniük. A szomszédos Pécs egyre növekvő munkaerőigénye miatt tömegek vállaltak munkát a bányákban, ami gyökeresen átalakította a hagyományos életút-mintákat, a családok mindennapjait, a falusi lét ritmusát. Az addig agrár-közösségként élő lakosság számára újfajta munkabeosztás, közlekedési szokások,

időfelhasználás és társas kapcsolatok jelentek meg, amelyek fokozatosan átformálták az otthonról alkotott képet is.

Ezzel párhuzamosan vonzó alternatívaként tűnt fel az újonnan épülő, modern és fiatalos Úránváros: a lakótelepi lét biztonságot, kényelmet és újszerű közösségi élményt kínált. Sokan választották ezt az utat, elhagyva a hagyományos falusi környezetet, döntési- illetve konfliktushelyzet elé állítva a családot – mások azonban kitartottak az „örökölt otthon” mellett, ragaszkodva a megszokott utcákhoz, portákhoz, szomszédsághoz.

KOHUT-FERKI JULIANNA – KOVÁLY KATALIN – ERŐSS ÁGNES

HUN-REN CSFK Földrajztudományi Intézet

Otthon a krízisben. Az otthon újraértelmezése Kárpátalján az orosz–ukrán háború idején

Az orosz–ukrán háború következtében nemcsak a geopolitikai viszonyok változtak meg, hanem a fokozódó migráció és a hadiállapot bevezetésének hatására a kárpátaljai lokális társadalomban is jelentős átalakulások zajlanak. Kutatásunk központi szereplői azok a kárpátaljaiak, akik a 2022-ben kirobbant orosz–ukrán háború körülményei között is az immobilitást választották. A kialakuló krízishelyzetben számukra az otthonuk, a családi házuk, egyszerre jelentheti a menedéket és a börtönt, a biztonságot és a korlátokat, a lehetőségek beszűkülését.

Az otthon annak fizikai, anyagi mivoltán túl az ott található tárgyakhoz, személyekhez, háziállatokhoz fűződő érzelmeket, valamint az otthonhoz kapcsolódó mindennapi gyakorlatokat is jelenti, azok egymásra hatásaként formálódik az otthon jelentése (Németh 2022). Az otthonteremtést felfoghatjuk úgy is, mint az „emberek azon kísérleteit, hogy idővel otthon érezzék magukat” (Boccagni 2022: 589), ezen folyamat tehát a jövőhöz és a jövőbeli célhoz kapcsolódik. Ugyanakkor a diaszpóra és migráció kutatás az otthonteremtést inkább a múlt, az egykori otthonhoz kapcsolódó érzelmek és érzetek jelenben való újrateremtése iránti vágy és gyakorlatok felől közelíti (Várad 2013). Így az otthonteremtés folyamata mintegy kapcsolatot teremt a múlt, a jelen és a jövő között.

Az etnográfiai terepmunkára és félig strukturált interjúkra épülő kutatás eredményei azt mutatják, hogy a fokozódó elvándorlás eredményeként megváltozott, gyakran kiüresedett otthon élményét a mindennapi narratívák időben és térben történő kitágítása írja át. Ezek a narratív stratégiák ismerőssé, érthetőbbé, elviselhetőbbé teszik a hétköznapiakat a közösség tagjai számára.

A helybenmaradás értelmezése során hangsúlyossá válik a krízis átmenetiségébe vetett hit, valamint a már megélt (és túlélte) negatív igazodási pontok keresése. A jelen válságát gyakran a korábbi évtizedek tapasztalataival állítják párhuzamba: a 1990-es évek gazdasági bizonytalanságával, a gyakori áramszünetek élményével, illetve a második világháborút követően a férfiak elhurcolásával. Ezek az emlékek, a generációkon átörökölt tapasztalatok, a családi emlékezetben elraktározódott megküzdési stratégiák megelevenednek, és ez a múltbeli tudás ad reményt a jelen nehézségek közepette.

Előadásunkban azt vizsgáljuk, milyen narratív stratégiák segítségével konstruálják az otthont a háborús viszonyok között, hogyan válik a családi ház, az ismerős környezet egyszerre a reményt adó múlt és az elképzelt jövő terévé. Az előadás hozzájárulhat annak megértéséhez, miként szerveződnek újra az otthon jelentései krízishelyzetben, és hogyan válhat az emlékezet a helybenmaradás legitimációjának forrásává.

KURUCZ RÉKA

Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztály, PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék

„Önt szeptember hó 18-án délután 3 órakor behozták, és azonnal internálni fogják” – esettanulmány a baranyai kuláküldözésről

1948-tól a Magyar Kommunista Párt teljes politikai diktatúrát vezetett be hazánkban, mely során a közelet, a gazdasági élet és az egyházi élet számos szereplője ellen koncepciók per indult, vagy bebörtönzéssel, internálással, kivégzéssel távolították el őket a társadalomból. Emellett megkezdték mezőgazdasági területek kollektivizálását, s igyekezett háttérbe szorítani az egyéni paraszti gazdálkodást. Erre használták a beszolgáltatásokat és a „kuláknak” nyilvánított módos paraszti rétegek ellehetetlenítését is. A kulákgazdaságokat 1948–49 fordulóján írták össze, velük szemben bírói, ügyészi, rendőrségi és tanácsai eljárásokat indítottak, valamint 1950. június és 1953. április között vidéki városokból, községekből, Budapestről, vizsgálati fogságból stb., nagyságrendileg összesen 2400 családot, 10.000 embert internáltak hortobágyi kényszermunka táborokba.

Az általam bemutatott esettanulmány egy „kuláknak” minősített és 1952-ben a hortobágyi kényszermunkatáborok egyikébe, a Lenin-tanyára elhurcolt, horvát származású család történetét mutatja be, mellyel bővíteni szeretném a baranyai kuláküldözésről ismert képet. Az előadás nem a kényszermunkával töltött tizenhat keserves hónap eseményeit kívánja részletezni, hanem internálásuk, ezáltal otthonuk elvesztésének előzményeit, majd a hazatérés utáni rövid és hosszú távú boldogulás viszonyosságait, otthonuk visszaszerzésének körülményeit, a megkülönböztetés formáit kívánja feltárni a személyes emlékeken és a máig a család tulajdonában lévő hivatalos és magánjellegű dokumentumokon keresztül. Előadásommal másodsorban szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy magányszemélyek milyen értékes kordokumentumokat őriznek ebből az időszakból napjainkig, melyeket olyannyira a hallgatás övez, hogy a leszármazottak akár nem is tudnak azokról.

(A kutatást az NKFIH K 147073. sz. projektje támogatta. Krízis és mindennapi stratégiák: a társadalmi és a környezeti krízisek antropológiai perspektívái.)

KÜRTI TÜNDE

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Debreceni Egyetem

Szocializáció, biztonság, krízis: az otthon változó jelentései egy szilágysági faluban a 20. században

A kutatás az otthont vizsgálja mint azt a teret, ahol a falusi élet mindennapi gyakorlatai, normái és viszonyai formálódtak. A szilágysági Bogdánd példáján keresztül – harminc félig strukturált interjú anyagára támaszkodva – azt követi végig, hogyan alakultak át az otthonhoz kötődő jelentések és funkciók a 20. század folyamán, a második világháborútól a rendszerváltás utáni időszakig. Az elemzés három, egymással szorosan összefüggő nézőpontra keresztül közelíti meg az otthont: mint a szocializáció elsődleges terét, mint a biztonság és kiszámíthatóság helyét, valamint mint a társadalmi krízisek során újraértelmezett közeget.

Az otthon a tanulás és a szocializáció alapvető tere volt. Ott sajátították el a mindennapi élethez szükséges tudásokat – a munkamegosztást, a felelősségvállalást és a közösségi normákat –, amelyek a felnőtté válás alapjait is jelentették. A generációk együttélése és az egymástól való tanulás a családon belül zajlott, miközben az otthon folyamatos kapcsolatban maradt a falu más tereivel. A közös munkák, a szomszédsági kapcsolatok és az ünnepi események a közösségi szocializáció részeként erősítették az otthonhoz kötődő tapasztalatokat, ami így nem zárt, hanem kölcsönhatásokban működő térként járult hozzá a társadalmi rend fennmaradásához.

A biztonság érzése ebből a mindennapi rendből fakadt. Gazdasági értelemben a háztartás, a munkavégzések és a mindennapi gondoskodás feladatai adták a kiszámítható élet kereteit. Kulturális szinten ez a biztonság a hagyományos életformához kötődött – a megszokott munkaritmushoz, az átörökölt tudáshoz és a közösségi tapasztalatok folytonosságához. Morális

értelemben pedig az otthon a rend és a határok tere volt: a falun belüli és azonos etnikumú házasodás, a felekezeti hovatartozás és a megszokott rend követése mind az otthon védelmét szolgálta. Aki ezeket a határokat átlépte, annak döntését gyakran rendbontásként értelmezték, mintha ezzel az otthon erkölcsi és szimbolikus védelme sérült volna.

A 20. század második felének társadalmi és gazdasági változásai ezt a stabilitást folyamatosan próbára tették. A háború utáni újrakezdés, a kollektivizálás, az iparosodás, a migráció és a rendszerváltás mind olyan új helyzeteket teremtettek, amelyekben az otthon korábbi funkciói átalakultak. A férfi munkaerő a jobb megélhetés reményében az otthontól távol vállalt munkát, ami felértékelte a nők, a gyerekek és az idősek szerepét. A megélhetés kényszerei új dilemmákat hoztak a gyermekek munkába való bevonásával kapcsolatosan: sokan a háztájon kaptak több felelősséget, mások hónapokra elhagyták otthonukat, hogy jövedelemmel segítsék a családot. Ezek a változások morális feszültséget is felszínre hoztak – a szülőknek az anyagi szükségletek és a gondoskodás szándéka között kellett egyensúlyt találniuk.

A kutatás hozzájárul annak feltárásához, hogyan formálódott át az otthon szerepe a 20. század második felének falusi társadalmában, miként alakította ezt a társadalmi krízisek tapasztalata, és milyen képet őriz minderről ma a közösségi emlékezet.

LAJOS VERONIKA

Miskolci Egyetem

Otthon és otthonosság: vágyak, felfogások és társadalmi gyakorlatok. Otthonteremtési folyamatok a Káli-medencében

A globális turizmusipar jelentősen befolyásolja a kitüntetett desztinációk helyszínén élő lokális közösségek életvilágát, a helyi gazdaságot és társadalmi-kulturális kapcsolatokat. Magyarországon ez a folyamat különösen jól megfigyelhető a Balaton-felvidéken és a Káli-medencében, ahol az egyedülállónak tekintett (a természeti és az épített környezetet egyaránt magába foglaló) Balaton-felvidéki táj képzete a medencét leíró „szótár” legállandóbb, legkevesebb átalakulást mutató eleme. A kulturálisan megalkotott táj egészen az 1970-es évek vége óta részét képezi a medence vonzerejének, azonban az utóbbi 10 évben a medencében megjelenő (be)vállalkozók és a tömegessé váló turizmus felülírja a korábbi kulturális és társadalmi viszonyrendszereket, a gazdasági viszonyokat.

A medencében 2019 és 2021 között végzett terepkutatáson alapuló előadásomban azt vizsgálom, hogy a helyben élő vagy ott házzal rendelkező (be)vállalkozók, befektetők és „öslakosok” esetében mire vonatkozik az otthon fogalma, miként alakulnak át az otthonteremtési gyakorlatok és az otthonról alkotott vágyak és felfogások, illetve a „realitás” a turizmusipar és a vidéki dzsentifikációs folyamatok hatására.

MARKÓ ESZTER

PTE IDI Néprajz – Kulturális Antropológia Program

Otthonteremtés egy pécsi szegregátumban

A Magyarországot sújtó lakhatási válság területi és társadalmi tényezők mentén sűrűsödik egy-egy pontban. Egy ilyen sűrűsödési pont a pécsi Hősök tere és környezete, ahol a volt bányászkolónia változó komfortfokozatú lakásait ma szociális önkormányzati bérlakásként hasznosítja az önkormányzat. A bérlakások túlnyomó részben roma származású lakosai számos szociális, egészségügyi és gazdasági nehézséggel küzdve próbálnak otthont teremteni e szegregátumként nyilván tartott, negatív diskurzusokkal terhelt társadalmi térben.

A városban kihívást jelent szociális bérlakáshoz jutni, és a jogosultak számára legalább akkora kihívás fenntartani a bérleti jogot. Ennek oka lehet alacsony jövedelem, halmozott egészségügyi problémák vagy félreinformálódás. Így a területen konstans akár több tíz olyan háztartás van, ami nem rendelkezik érvényes bérleti szerződéssel - köztük számos háztartás évek óta. Ez a helyzet nem minden esetben okoz napi szintű válsághelyzetet a bürokratikus folyamatok lassúsága miatt,

azonban a konstans bizonytalanságérzet és más faktorok kihatnak az érintett lakosok életének más aspektusaira, többek között az otthonérzetükre is.

Az érintett lakosok élethelyzete a komplex, longitudinális szociális problémákkal való érintettség miatt polikrízisként írható le. Előadásomban az antropológiai terepmunka alapján azt tárgyalom, hogy ezekben a polikrízisekben milyen személyes megélései vannak a lakhatási bizonytalanságnak. E mentén azt is szemléltetem, hogy e személyes krízisek a lokális társadalom szintjén is nagyon gyakoriak, míg az erőforrások (pl. megfelelő állapotú, kulcsrakész bérlakások) szűkösek, azokért verseny folyik, mely gyengíti például a helyi társadalmi kapcsolatok minőségét, és kreatív megküzdési stratégiákra sarkallja azokat, akik itt szeretnének lakhatáshoz jutni.

Az antropológiai lakhatáskutatás a ház és az otthon fogalmak köré épül. A lakóhelyet, vagyis a házat nem egy megépült, kész, stabil egységként, hanem változó, dinamikus, a lakóival és környezetével aktív kapcsolatban álló ágensként kezeli, míg a 'valahol lakásról' szintén dinamikusan gondolkodik, a magyarban nehezen kifejezhető 'lakás'-t mint cselekedetet elemzi.

Ez a gondolkodási keret lehetőséget ad arra, hogy a lakhatási bizonytalanságban élők komplex élethelyzeteit, élettörténeteit az ő ágenciájukat figyelembe véve vizsgáljuk.

Az előadásban a Hősök tere lakosainak lakhatásáról, otthonképéről, komplex problémáikkal való stratégiáiról és társadalmi kapcsolatairól lesz szó.

Ebben a kontextusban a személyes lakhatási történetek antropológiai vizsgálata hozzájárul a lakhatási válsággal érintett társadalmi rétegek komplex helyzetének megismeréséhez, és így a társadalmi szintű krízisjelenség megértéséhez – az érintettek megélései alapján.

MÁTÉ GÁBOR

PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék

Otthonosság és otthontalanság egy kihalt baranyai faluban

Korpád Baranya második kihalt faluja volt, lakói az 1970-es években hagyták el. A falu lakossága több ki- és betelepedési hullámot élt át a végső elnéptelenedésig: a háborús veszteségek, a svábok kitelepítése, az „alföldiek”, majd a cigányok betelepődése jelezte a társadalmi változásokat. A falu később sem éledt újra, ellentétben a szomszédos Gyűrűfűvel. A Korpádról elszármazottak eltérő otthon kötődésekkel rendelkeznek, elbeszéléseikből nemcsak egy tér darabokra hullása, eltűnése, de eltérő valóságtapasztalatok is kibontakoznak. Ebben az otthon, mint elveszett léttér, a házasság és udvarlás helye, az ősök lakhelye és mint az elmaradottság szimbóluma egyaránt helyet kap. A történetekből nem egy zárt lokalitás, de a külvilággal kapcsolatot tartó, arra érzékenyen reagáló közösség képe bontakozik ki, ami egy megélt és egy elképzelt otthon közötti döntést mérlegelve hagyja el lakhelyét.

MÓD LÁSZLÓ

SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék

Változó otthonok és otthonideálok a Dél-Alföldön a 20. század második felében

Az előadás a vizsgált térség példáján keresztül próbálja meg elemezni azt, hogy a társadalmi-gazdasági változások milyen hatást gyakoroltak az otthonok világára és milyen otthonteremtési stratégiák alkalmazására kényszerítették az embereket. A mezőgazdaság szocialista típusú átszervezését követően tömegek kényszerültek arra, hogy elhagyják korábbi lakóhelyüket és új otthonokat teremtsenek maguknak. A tanyáról faluba költözés nemcsak helyváltoztatással járt együtt, hanem sok esetben új otthonideálok megjelenésével, megvalósításával is. Példáim elsősorban Csongrád-Csanád és Bács-Kiskun vármegyei településekről (Balástya, Csólyospálos, Csongrád-Bokros, Pusztaszer) származnak, amelyeknek a lakossága a külterületről származott és teremtett magának új otthonokat a belterületen. Az előadás igyekszik az elhagyott vagy valamilyen okból kifolyólag birtokba nem vett otthonok kérdéskörével is részletesen foglalkozni.

MOLNÁR ÁGNES

Miskolc Egyetem Antropológiai és Filozófiai Tudományok Intézete

Otthonteremtés a „csinált városokban” a XX. század második felének Magyarországon (OTKA Városi köztérkutatás)

Az otthon egyszerre fizikai és társadalmi tér, jelentésekkel teli mikrokozmosz, olyan hely, amely az ember identitását nemcsak kifejezi, de fizikai megjelenésével formálja is. A városépítések is igyekeznek figyelembe venni egy új város, városrész megtervezésénél, hogy a gyermekek szemében a városok „informális bölcsők”, az a környezet válik számukra otthonossá, amelyhez adaptálódtak, azon keresztül tanulják meg, milyen a világ. (Lukovich Tamás 2001: A posztmodern kor városépítészetének kihívásai.) Ideális esetben a tervezők és kivitelezők az ember fizikai, mentális és társadalmi igényeit szem előtt tartva alkotják meg a modern városokat, városnegyedeket, amelyeknek kényelmes, világos és egészséges levegőjű lakásaiba az emberek szívesen költöznek.

Az olyan gyorsan megoldandó helyzetek azonban, mint a szocializmus korában az erőltetett iparosítás által generált munkaerőszükséglet elhelyezésének feladata előtérbe helyezte a praktikumot, a hatékony építési technológiák alkalmazását az egyéb tényezőkkel szemben, így a lakótelepek infrastruktúrája kezdetben szegényes volt. Igen gyakran csak évekkel-évtizedekkel később épültek ki azok a közintézmények, kiszolgáló egységek, amelyek szabadidő eltöltését elősegítették, az egészségügyi vagy oktatási igényeket kielégítették. Emiatt a lakótelepek legtöbbször a belső városmagtól elszakított szuburbán jellegű alvóvárosként funkcionáltak, következésképpen a lakók beszorultak arra a pár négyzetméterre, amelyet sajátjuknak tekinthettek.

A frissen épített iparvárosoknak, valamint a közepes- és nagyvárosok lakótelepeinek panel tömbházaiban – többnyire faluról vagy kisvárosból származó - családok tíz- és százezrei kezdték meg új életüket, amely minden tekintetben eltért a korábbitól. Más életformát kellett kialakítaniuk egy merőben szokatlan környezetben, ahol sem a terek nagysága, sem a lakás helyiségeinek beosztása nem egyezett a megszokottal. A jelenleg is folyó kutatás a társadalomtudományos szakirodalom, interjúk és kérdőívek segítségével arra igyekszik rávilágítani, hogy a gyökereiktől elszakított népesség milyen módon tudott adaptálódni – ha tudott egyáltalán – ehhez az új helyzethez, hogyan változott meg az „otthon” koncepciója az új környezet hatására? Mit jelent neki az otthon elhagyása, új otthon teremtése? Átfogalmazza-e azt a maga számára, vagy a régít próbálja megvalósítani az új keretek között? Vajon a nagy udvarhoz, kerthez szokott falusi emberek megelégedtek-e a komfortosabb, ám szűkösebb kis lakásokkal, vagy szükségük volt valamilyen „mellék- „avagy „kiszolgáló” térre, egy „segédotthonra” mint hétfői ház, hobbykert, műhelyként használt garázs ahhoz, hogy önazonosnak érezzék magukat?

MOLNÁR ZOLTÁN

Miskolci Egyetem BTK

Alternatív otthonok: az LGBTQ+ közösség terei és szerepük a szocialista Magyarországon

A 20. századi Magyarországon az „otthon” fogalma gyakran más jelentéssel bírt az LGBTQ+ közösség tagjai számára. Míg a hagyományos családi otthon általában a biztonság, az elfogadás és az identitásképzés helyszínének számít, a szocialista időszakban ez sok queer személy számára nem volt így. Az intézményesített homofóbia és a társadalmi kirekesztés miatt az LGBTQ+ emberek gyakran kerestek alternatív tereket, amelyek szimbolikus otthonként szolgálhattak – helyeket, ahol kifejezhették identitásukat, közösséget találhattak és a tartozás érzését élvezhették.

Ez az előadás 1950 és 1989 közötti szocialista Magyarországon működő LGBTQ+ közösségi terek történetét és funkcióját vizsgálja. Különös figyelmet fordít a félig legális vagy underground helyszínekre, mint például a meleg bárók, a titkos találkozóhelyek és az informális hálózatok, amelyek kulcsfontosságú szerepet játszottak a személyes és kollektív queer identitások kialakításában. Ezek a terek többet nyújtottak, mint fizikai menedéket – érzelmi menedékhelyként,

kulturális csereprogramok színteréül és a normatív társadalmi struktúrákkal szembeni ellenállás színteréül szolgáltak.

Az elemzés széles körű forrásokon alapul, beleértve kortárs sajtócikkeket, szóbeli történelmi interjúkat, emlékiratokat és szociológiai tanulmányokat. Ezen anyagok vizsgálatával szeretném feltárni, hogy ezek a terek hogyan működtek „alternatív otthonként”, és hogyan segítették a marginalizált egyének közötti szolidaritás kiépítését. Vizsgálni szeretném azt is, hogy a tágabb társadalom hogyan érzékelte és reagált ezekre a közösségekre, valamint hogy az állami apparátus hogyan igyekezett őket ellenőrzés és szabályozás révén kontrollálni vagy elnyomni.

A prezentáció kiemelten foglalkozik ezeknek a tereknek az 1989-es politikai rendszerváltás utáni átalakulásával is. Az új, pluralisztikusabb közsféra megjelenésével sok korábbi underground tér eltűnt vagy átalakult. Néhányuk formalizáltabb intézménnyé fejlődött, míg másokat az LGBTQ+ aktivizmus és láthatóság új formái váltottak fel.

Ez az előadás hozzájárul ahhoz, hogy jobban megértsük, hogyan hoznak létre és laknak jelentőségteljes tereket a marginalizált csoportok ellenséges társadalmi-politikai kontextusokban. Célja továbbá, hogy gazdagítsa a kelet-európai queer élet történetírását azáltal, hogy rávilágít a vasfüggöny mögötti reziliencia, kreativitás és közösségépítés rejtett történeteire.

MURÁNYI KATA

PTE BTK TKI Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék

Mi az otthon? Migrációs megküzdési stratégiák Birgit Weyhe Madgermanes című grafikus regényében

A város esztétikai és politikai dimenzióinak vizsgálata a képregény médiumán keresztül számos kérdést vet fel: az utcai művészethez való viszonytól a városi tér és a populáris kultúra identitásformáló erejéig. Birgit Weyhe *Madgermanes* (2016) című grafikus regénye egy konkrét történelmi helyzetet dolgoz fel: a berlini fal 1961-es felépítését követően az NDK munkaerőhiánya miatt olyan szocialista országokból hívott vendégmunkásokat, mint Vietnam, Kuba vagy Angola. 1979 után Mozambikból egy évtized alatt több mint 16 000 munkavállaló érkezett, akik közül hárman a kötet főszereplői. Visszaemlékezéseikben a beilleszkedés nehézségei, az otthonkeresés tapasztalatai és a kulturális sokk feldolgozásának formái rajzolódni kezdnek. Weyhe műve jelentős részben az 1980-as évek városi és populáris kultúráján keresztül mutatja be a migrációs helyzetek összetettségét, és ezzel lehetővé teszi az afropolita irodalmi kánonhoz való kapcsolódását. Előadásomban arra helyezem a hangsúlyt, miként ábrázolja a képregény a migráció, a lokalitás, a mindennapi élet és a városi tér reprezentációit az interkulturalitás és a médiakultúra tapasztalatainak összefüggésében.

MÜLLER TÜNDÉR ÉVA

PTE BTK Pszichológiai Intézet Szociál- és Szervezetpszichológia Tanszék

Lokális válaszok a globális lakhatási válságra – Egy ambivalens akció egy ambivalens térben

Globális lakhatási válságban élünk, amelyet a folyamatosan emelkedő lakás- és bérleti díjak, valamint a bérek reálértékének csökkenése jelez (UN-Habitat, 2021). Magyarország – Kelet-Európa részeként – szintén érintett ebben a válságban, bár annak megjelenési formái sajátos, országon belüli mintázatokat mutatnak. Kutatásunk a pécsi zártkerti övezetben vizsgálja azokat a lehetséges cselekvéseket, amelyek egy ambivalens térben bontakoznak ki (Vigvári, 2023), és elemzi, hogy ezek milyen hatással vannak az érintett szereplőkre.

Módszertanunk az akciókutatás (AR) legszélesebb értelemben vett alkalmazásán alapul (Lewin, 1948). Az akciókutatás cselekvésorientált, problémamegoldó megközelítés, amely nemcsak a társadalmi jelenségek feltárását célozza, hanem azok aktív alakítását és javítását is. Vizsgálatunk egy helyi kezdeményezésre összpontosít, és annak hatásait elemzi az egyénekre és a közösségekre egyaránt.

Egy alulról szerveződő egyetemi projekt keretében közösségi akciót valósítottunk meg: kunyhót építettünk egy lakhatási szegénységben élő pár számára. Az építkezés során körforgásos gazdaságból származó építőanyagokat használtunk, és több mint száz hallgató és oktató vett részt önkéntesként. Az adatgyűjtés a teljes folyamatot végigkísérte, vegyes módszerekkel: dokumentációval, megfigyelésekkel és egy, 55 résztvevő által kitöltött kérdőívvel. A kutatás célja az volt, hogy feltárja az akció pozitív és negatív következményeit a különböző érintettek – a család, az önkéntes hallgatók, a projektkoordinátorok és a szomszédság – számára. Az adatelemzést alulról építkező módon végeztük, induktív, szemantikailag explicit tematikus tartalomelemzés (TA) segítségével, konstruktivista megközelítésben.

Eredményeink azt mutatják, hogy egy helyi akció hatásai sokrétűek és ambivalensek. A tapasztalatok rávilágítanak arra, hogy az összetett társadalmi problémák – mint például a lakhatási válság – nem oldhatók meg hatékonyan egyéni szinten. Ehelyett átfogó közösségi és politikai beavatkozásokra van szükség, amelyek a strukturális változások irányába hatnak.

N. KOVÁCS TÍMEA

Kodolányi János Egyetem Kulturális Menedzsment Tanszék

Modern otthonok. Lakóterek és társadalmi elképzelések a pécsi Uránváros példáján

Előadásomban azt szeretném vizsgálni, hogy a II. világháborút követően létrejövő szocialista lakótelepek milyen otthon elképzelésekkel kapcsolódtak egybe.

Konkrét példáimat elsősorban a „legmodernebb lakótelepnek” titulált pécsi Uránváros adná. Pécssett 1955-ben indult meg az a várostervezés, amelynek nyomán létrejött a város meghatározó új negyede, a kezdetben nyugati városrésznek, aztán Új-Mecsek-aljának, végül Uránvárosnak nevezett városrész. 1958 és 1974 között 7350 új lakás épült meg itt, részben a helyben tesztelt paneles technológiával. Uránváros országszerte egyedülállónak számított, mint ahogyan maga az uránbánya is.

A várostervezők szilárd meggyőződése, hogy az építész miközben változtatásokat eszközöl a térstruktúrában, s új városszerkezetet teremt, egyúttal társadalmi változásokat hív elő. Ez a meggyőződés nemcsak az Uránváros esetében figyelhető meg, hanem egy olyan, különösen az 1950-es években általánosan elterjedt nézetről van szó, amely a politikában, az építészek körében, de a városszociológiában is alapfeltevésként működött. Az új városok, városrészek azzal a reménnyel kapcsolódtak össze, hogy ők rejtik a szocialista élet kulcsát. Egyrészt, mint a politikai-ideológiai önmegjelenítés színterei, másrészt a szocialista hétköznapi paradigmatis helyszíneiként. Az új terek az új eszmék leképződései és egyúttal az új életmód keretei.

Előadásomban elsősorban ez utóbbi vetületre szeretnék koncentrálni, amikor azt kívánom feltérképezni, hogy a szocialista modernitással kibontakozó új életmód apropóján milyen koncepciókat és elképzeléseket dolgoztak ki az otthon fogalmával kapcsolatban.

Nem kétséges, hogy az otthon fizikai tere radikális változásokon esett át ebben az időszakban, hiszen a lakótelepi lakások nagyban különböztek a korábbi életterektől, ráadásul a lakótelepre beköltözők jelentős része vidéki, falusi környezetből költözött a városba, ami azt kellett jelentse, hogy a lakóhely- és az életmódváltás térhasználati tanulási folyamatot indított el. Ezt a folyamatot jelentős feszültségek kísérhették, hiszen a lakóterrel és annak használatával kapcsolatos korábban megszokott, áthagyományozódott mintázatok erőteljesen ütköztek a szocialista modernitás eszmerendszerében megjelenő elvárásokkal. Ezekről a feszültségekről és ellentmondásokról azért tudhatunk, mert dokumentálja őket a kortárs szociológiai irodalom, riportok, első városkutatások, de természetesen a korabeli sajtócikkekben is következtethetünk rájuk.

Előadásomban ezt az összetett diskurzust szeretném elemezni és szemügyre venni az otthon átrendező fogalmát. Egyrészt az imént említett városépítészeti, városszociológiai megközelítésekben megjelenő „modern otthon” koncepcióját kívánom kibontani. Másrészt visszaemlékezések, illetve médiaszövegek elemzése révén törekednék arra, hogy szétszálazzam e diskurzus különböző ágenseinek: a városrendezőnek, a tervezőnek, a politikusnak, a különböző társadalmi háttérrel rendelkező városlakónak a modern otthonnal kapcsolatos elképzeléseit, az ezek közötti ütközésekre, érvényesülésükben tetten érhető hatalmi természetű különbségekre is figyelmet fordítva.

NAGY EMESE

PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék

Cs. Szabó Mariska levele a Szabad Föld szerkesztőségéhez. Fejezetek egy karcagi parasztpolgár család 20. sz-i történetéből.

„...illetékes hatóságok által utasítsák a T. Sz.-t a földjáradék részemre történő folyósítására, annál is inkább, mert ez az egyetlen biztosítéka megélhetésemnek, mert fizikai munkát végezni nem tudok, eddig ingóságaimnak az eladásából éltem, de már nem tudok mit eladni...” – írta panaszos levelében Cs.Szabó Mariska 1960. márciusában a Szabad Föld szerkesztőségének.

A közel ötven évig elhagyatottan álló karcagi nagygazdaház padlásán talált hatalmas mennyiségű családi dokumentum egyik darabja a fenti kézirat. Elolvasását követően nyomban megfogalmazódtak a laikus kérdések, érkezett-e vajon válasz az írományra, ha igen, vajon történt-e érdemi intézkedés az ügyben. A korszakot a magyar vidék szempontjából viszonylag jól ismerő néprajzkutató fejében pedig az alábbi fogalmakból kezdett összeállni egy szófelhő: veszteség, trauma, kiszolgáltatottság, kulákküldözés, tévesztés, elhallgatás, tabusítás, sorsfordító esemény, gazdaház-„kulákház”. A 2024-ben megkezdett és jelenleg is tartó, az egykori karcagi Cs. Szabó családot és lakóházukat érintő család- és háztörténeti kutatás keretén belül kiemelt szerepet kapott ez a levél mint életrajzi tárgy. A rendelkezésre álló családi dokumentumok, egyéb írott források és visszaemlékezések segítségével próbáljuk rekonstruálni, hogy mi áll a levél megírásának hátterében. Hogyan lett az egykori módos gazda leányából anyagilag ellehetetlenült nő és ezzel párhuzamosan hogyan üresedett ki az egykori parasztpolgári porta és lakóépület.

Mint látni fogjuk, története túlmutat az egyéni sorson és kibontakozik belőle a 20. sz-i magyar módos parasztság története.

A 19. sz. második felében erősödő és a 20. sz. elejére meggazdagodó alföldi mezővárosi parasztpolgárság tőkés vállalkozóként működtette paraszti üzemét és ennek megfelelően reprezentatív, polgári jellegű keretek között élt. Nagy házaik berendezése, a díszesen festett falak, ruházatuk mind a polgári jólétet tükrözték. A gazdasági világválság és a világháborúk romboló hatása alól ugyan nem tudták kivonni magukat, de életmódjukban többnyire nem történt változás. A 2. világháborút követő társadalmi és gazdasági átrendeződés, majd a kulákküldözés során a gazdaházból kulákház, a jómódú parasztból kulák lett. Sokuk kénytelen volt elhagyni otthonát, vagy kényszerűen meg kellett osztania házát erőszakkal beköltöztetett lakókkal.

Cs. Szabó Mariska életének és otthonának története ugyan még nem teljesen kerek, de segít megérteni a 20. sz-i magyar parasztság történetét.

NAGY ZOLTÁN

PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék

Az otthon emlékezete

A török utáni betelepítések idején alapított Dolina települése megszűnéséig, 1974-ig a Tolna megyei Bátaszékhez tartozott. Kiürülése után legtovább a kápolnája maradt meg, ma egy gesztenyefán kívül semmi nem emlékeztet a korábbi településre. Az elmúlt években kalandos módon előkerült a település harangja egy korábbi kútból, melyhez egymásnak ellentmondó, versengő történetek járulnak. Előadásomban annak a kérdésnek kívánok utána járni, hogy a harang előkerülése, az elveszett otthonról szóló különböző nyilvános emlékeztetgyakorlatok hogyan értelmezhetők az emlékezet, az elmondás és az elhallgatás, illetve az üresség fogalmainak segítségével.

NAGY ZSOLT

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja, Néprajztudományi Intézet

Egy vándorló osztrák műkertész-família otthonkeresései a 19–20. században

Az előadás frauendorfi Öllerer Johann (1869–1938) és a már Magyarország (Erdély) területén született gyerekei, János (1899–1984), illetve József (1902–1984) műkertészeti tevékenységét kívánja bemutatni. A família két generációjának száz évet felölelő története több szinten is kiválóan alkalmasnak mutatkozik arra, hogy a Közép-Kelet-Európában bekövetkezett nagyobb társadalmi-politikai változásokhoz kapcsolódóan az otthonkeresés és otthonteremtés kérdéskörét, szintjeit és módjait – a *szolgálati lakás, birtok, uradalom, kastély, családi ház, lakópark, munkásszálló, kényszerlakhely, alkalmi szállás, gyermekotthon, szükséglakás, bentlakás* stb. terminusokon keresztül – megvilágítsa:

A család a 19–20. századok fordulóján Haller és Jósika birtokokon fejtett ki szerteágazó tevékenységet, ahol a kastélyparkok részét képező kertészlakokban kaphattak maguknak szolgálati lakást. A családfő a családi emlékezet szerint 1 hátizsákkal, felszerelés és pénz nélkül, néhány személyes tárggyal a zsebében érkezett meg Magyarország területére, és előbb a balázstelki, majd a szurduki, végül pedig a kerelőszentpáli uradalmi birtokokon kapott megbízásokat. Valószínűsíthető ugyanakkor, hogy Zsibón és Küküllőváron is megfordult, dolgozott. Később függetlenedett, keresetéből pedig Bernády György első polgármestersége idején, a szecessziós stílusban újjáépülő Marosvásárhelyen telepedett le. Itt létesített önálló magánkertészeti vállalkozást, és itt építette fel családi házát is 1927-ben. Fiai később, a diktatúra éveiben elvesztették a megörökölt kertészeti vállalkozás és az otthonuk jelentős részét is. Helyére lakópark épült – új munkásszállók a városba beözönlő gyárak dolgozói, az „új világ megteremtői” számára. Ennek ellenére, a kényszerlakhelyekre száműzött és meghurcolt, tehát nem emigrált arisztokrata családoknak (a tulajdonképpen egykori munkaadóiknak) az Öllerer család tagjai próbáltak a legkülönbözőbb módokon, például alkalmi szállásnyújtással is segíteni. Közben a felszámolásra ítélt arisztokrácia kastélyaiból a szocializmus évtizedeiben gyermekotthonok, kollektív gazdaságok székházai és egyebek lettek.

Az egykori Öllerer-féle kertészet területén ma tömbházak magasodnak, beárnyékolva a családi házat, melyet időközben több részre osztottak: egy része ma „idegenek” szükséglakása, másik részében '89 után egyházi-alapítványi bentlakás létesült egyetemi hallgatók számára. Az Öllerer család egykori szolgálati helyeinek kastélyai ma már szinte a földdel egyenlőek, teljesen elpusztultak. A család iratainak nagy részét a '70-es években egy árvíz pusztította, megmenekült darabjainak javát 2010-ben egy ismeretlen régiségkereskedő vitte el. Ami maradt: néhány vízázttatta, iszapos családi fénykép, az egykori otthonok és a vándorlási útvonal dokumentumai. Talán beleférne abba a hátizsákba, melyet az 1890-es évek elején – mint népmeséink szerencsét próbáló főhőse – frauendorfi Öllerer Johann hozott magával Alsó-Ausztriából Magyarországra, Erdélybe.

NAGYNÉ DR. BATÁRI ZSUZSANNA

Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre

Nyári konyhák a környezetpszichológia látcsövén keresztül

Az otthon az emberek, helyek, tárgyak, pszichológiai folyamatok kereszteződésének is tekinthető; érzelmek, asszociációk kötődnek hozzá, vizsgálatában ezért nagy szerepet kap az interdiszciplináris megközelítés. A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, ahol az otthonok a múzeumi reprezentációs gyakorlat és interpretáció fókuszában állnak, a tájegységekben megvalósított kiállítások mellett időszaki, tematikus tárlatokat is rendezünk, és ehhez kapcsolódó kutatások is zajlanak. Emellett folynak tematikus kutatások a Múzeumhoz kötődő épített, tárgyi, szellemi és természeti örökséggel kapcsolatban is, az elsőre példa a nyári konyhák történetét feltáró vizsgálat, amelynek során hatványozottan érvényes a fenti, interdiszciplinaritásra vonatkozó megállapítás.

A nyári konyhák története több évszázadot ölel fel, megjelenésük összekapcsolódik több tényezővel, többek között a magasabb társadalmi rétegek építkezési gyakorlatának és

életmódjának a hatásával és ennek eredményeképpen bekövetkező utánzásával, a tüzelőberendezések modernizálódásával, a terek differenciálódásának kérdésével, a higiénával, a paraszti polgárosodással, vagy a tárgykultúra változásával. A másodlagos főzési helyszín kialakításának okai a különböző korszakokban, a különböző szintereken eltérőek, az épülettípus rugalmasan tudott adaptálódni az éppen alakuló igényekhez, városi és falusi terekhez, a felhasználók életéhez. A változatos funkciók változatos alaprajzban képződtek le, és a használatnak is több modellje dokumentálható, az idősíkokat is figyelembe véve.

Az építésre, elhelyezésre, berendezésre vonatkozó vagy használati információkon túl számos olyan történetet is sikerült rögzíteni az eddigi vizsgálat során, amely történeti katalizmákhöz kötődik – a nyári konyha szolgált menedékkül a háború, vagy éppen az erőszakos kollektivizálás idején. Ennek oka a hely tulajdonosainak életében betöltött központi szerepe, és a háttérben meghúzódó motivációkat, otthonkötődést tekintve a pszichológiai értelmezési keret tudja megadni a választ a miértekre. Ezt az összetettséget feltárni főként az emlékezetkutatással elérhető időszakokban az építészeti, történeti, néprajzi vizsgálatokon túl így a környezetpszichológia megközelítésével is érdemes. Kutatásomban vizsgálom a presztízs, a mimézis, a rend, a kontroll, a folytonosság és a biztonság kérdését is, amelyek gazdagítják az épülettípusról való tudásunkat, és árnyalják a nyári konyháról kialakult képet.

PÁKAY VIKTÓRIA

Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre

Otthonteremtés és lakáskultúra az erdélyi gábor cigányoknál Kelementelke példáján

Előadásomban egy kelementelki gábor cigány család példáján keresztül mutatom be, az 1945, valamint az 1989 utáni gazdasági, társadalmi változások hogyan hatottak az otthonteremtés gyakorlatára, illetve a család társadalmi felemelkedése hogyan nyilvánult meg a házépítés és a lakáskultúra változásaiban.

A cigányság lakáskultúrájáról, építészetről, otthonteremtési szokásairól keveset tudunk, a néprajzi, antropológiai kutatás nem szentelt nagy figyelmet eddig a témának. A néprajzi gyűjtések korai időszakából elsősorban a sátrakban lakó, vándorló életmódot folytató közösségekről vannak adataink, fotóink. A jelenkori kutatásokat tekintve Kinda István háromszéki gyűjtései során foglalkozott behatóbban az otthon és a lakáskultúra főbb sajátosságaival, és vizsgálta a települések térszerkezetében a cigányság jelenlétét. Az erdélyi cigányság építészetről, lakáskultúrájáról általánosságban elmondható, hogy szegényes, nem mutat sajátos, jellegzetes vonásokat, mert a mintát, sokszor fáziskéséssel, a helyben lakó magyarságtól vette át. Ez alól a többemeletes palota, illetve alpesi villa típusú házak jelentenek kivételt, amiben a cigányság sajátos ízlésvilága tükröződik. Ugyanakkor az is elmondható, hogy a romániai társadalmi változások, amelyek átfomálták az Erdélyben élő cigány kisebbség helyzetét, a lakáskultúrára, az otthonteremtés gyakorlatára is hatással voltak. A kollektivizálásnak, a román ipar munkaerő felszívó erejének, a munkalehetőségnek és szakképzésnek köszönhetően sok roma ember el tudott helyezkedni, ami lehetőséget adott a társadalmi felemelkedésre. Többen nagyvárosokba költöztek, iparban, a kollektívben vállaltak munkát, aminek hatására átrétegződött a cigány társadalom. A hagyományos mesterségek jelentősége egyre csökkent, majd a 20. század végére a legtöbbjük el is tűnt. Akik ki tudták használni a rendszer adta lehetőségeket, magasabb státuszba tudtak átlépni, és a rendszerváltás után is felszínen tudtak maradni. A családfenntartó rendszeres jövedelme, munkában megszerzett szaktudása segítségével meg tudott teremteni a családjának egy saját egzisztenciát, és fel tudott építeni a saját igényei szerint egy lakóházat.

Az 1989-es romániai rendszerváltás után felgyorsultak azok a társadalmi folyamatok, amelyek már korábban elindultak és a cigány csoportok akkulturációjához vezettek. A 20. század végére a cigányság korábbi, hagyományos értékrendje, életmódja és kultúrája véglegesen felbomlott, átrendeződött és megváltozott. A különböző csoportok eltérő módon reagáltak a változásokra, új életvezetési, jövedelemszerző stratégiákat alakítottak ki. Az új helyzetet jól felismerő, arra jól reagáló, külföldi munkát vállaló csoportok meggazdagodtak, míg társaik továbbra is mélyszegénységben, cigány telepeken élnek. Sokan tartósan külföldön telepedtek le vagy vállaltak

munkát, és az ott megkeresett pénzen vásároltak maguknak magas presztízsű házakat vagy építettek villákat, elszakadva ezzel a falusi cigányság szegényes életmódjától. Gyakran a falu központi részén, szakrális tereinek közelében vásárolták meg a módosabb magyar gazdák házeit, új viszonyrendszer alakítva ki ezzel a településen. Az otthonaikat saját ízlésük szerint drága bútorokkal rendezték be, amelyekben az állandó külföldi tartózkodás miatt az év nagy részében nem is laknak.

A cigány lakosság nagyobbik része azonban a mezőgazdasági munkalehetőségek és az ipar megszűnésével elvesztette állását, ezáltal még jobban a társadalom peremére szorult. A cigány csoportokon belül tovább nőttek a vagyoni különbségek, ami a cigány társadalom további rétegzettségét hozta. Az elszegényedő rétegek otthona a mélyszegénység kilátástalanságát tükrözi.

RÁCZ KRISZTINA

Belgrádi Egyetem Filozófiai és Társadalomelméleti Intézet

„Ez az itthon, az az otthon”: A 90-es években Jugoszláviából Budapestre települt magyarok otthonteremtő stratégiái

Kutatásom a Vajdaságból a 90-es évek során a jugoszláv krízisek és háborúk (Horvátország, Bosznia, Koszovó, illetve Szerbia NATO általi bombázása) miatt Budapestre emigrált magyarokkal foglalkozik. A kutatás 30 vezetett életútinterjú anyagát használja, amelyekben tartalomelemzés módszertanának alkalmazásával keresi a válaszokat olyan kérdésekre, hogy miben és mennyiben tekinthetők az anyaországban letelepedett magyarok diaszpórának, miképpen szerveződik a vajdasági magyar közösség Magyarországon, illetve Budapesten, milyen egyéni és kollektív identitásstratégiáik vannak a vajdasági magyaroknak Budapesten, milyen kapcsolataik voltak az anyaországgal Jugoszlávia szétesése előtt, milyen otthonnak látták Jugoszláviát a háború előtt, milyenek a kötődéseik Szerbiához illetve Vajdasághoz most, 30 évvel az áttelepülésük után, és hogyan látták megérkezésükkor valamint hogyan látják most az országot, amelyben élnek. Jelen előadásomban annak vizsgálatára helyezem a hangsúlyt, hogy hogyan teremtettek otthont maguknak a volt Jugoszláviából Magyarországra költözött emberek fizikai, formális és affektív értelemben. Ezek alatt az olyan témák földolgozását értem, mint fizikailag a költözések, családtagokkal, lakótársakkal való viszony az áttelepüléskor, kollégiumok és albérletek, lakás-, illetve házvásárlás, berendezkedés az új környezetben, a tárgyi környezetben a Vajdaságból elhozott vagy a régi otthonra emlékeztető dolgok; a magyarországi letelepedéshez szükséges formális követelmények, a bevándorlás stációi (munkaengedély, menekültstátus, tartózkodási engedély, állampolgárság stb.), illetve az első benyomások a városról, házról, lakásról, kollégiumról, a budapesti otthonhoz és Magyarországhoz való érzelmi kötődés, a szerbiai lakókörnyezetre való emlékezés, nosztalgia, honvágy, a visszautazások stb. Előadásomban kitérek mind az ismétlődő narratívákra, amelyek a témához kötődnek, mind a különbségekre, amelyek a nemi szerepekből, az életkori sajátosságokról, esetlegesen az osztálybeli specifikumokból adódnak, ezáltal a kutatásomnak interszekcionális keretet adva. Elméleti szinten célom a kisebbségkutatás és a diaszpórák tanulmányozásának fő sodrásait, dilemmáit ötvözni, és ezáltal árnyaltabb betekintést nyerni a már nem Szerbiában élő, de vajdasági magyar kötődéssel rendelkező emberek identitásstratégiáiba, érvényesítve ezt akár más az anyaország felé (is) diaszporizálódó nemzeti kisebbségekre.

RAGADICS TAMÁS – ZSINKA FLÓRA

PTE BTK Társadalom- és Médiatudományi Intézet Szociológia Tanszék

Az otthon és a gyermekkor hátrányos helyzetű ormánságaiak visszaemlékezéseiben

A kulturális tradíciókban és természeti kincsekben gazdag történeti Ormánság jelenleg az ország egyik válságzónája, ahol halmozottan jelentkeznek a magyarországi vidék jellemző társadalmi problémái. A térségben markánsan érvényesültek a szelektív migrációs trendek, s előrehaladottá vált az etnikai szegregáció folyamata. Jelentős az elvándorlás, ugyanakkor a magasabb termékenységgű csoportok jelenléte és a rossz halandósági mutatók miatt több, fiatalos

korstruktúrájú településsel is találkozhatunk. A hátrányos helyzet öröklődik a családokban, s ennek hátterében nem csak a kirekesztettség, az alacsony iskolázottság és a kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzet áll, hanem szocializációs problémák is, amelyek szorosan összekapcsolódnak a családi közösség problémáival, diszfunkcionális működésével.

Előadásunk középpontjában egy mélyinterjú kutatás eredményei alapján mutatjuk be a térségben élő családok helyzetét, illetve azokat a folyamatokat, amelyek – átítatva a társadalmi-gazdasági keretek által eredményezett krízisek nehézségeivel – a mikrostruktúrák szintjén eredményeznek behozhatatlan hátrányokat. Az általunk vizsgált kistelepülés a szociális indíttatású vándorlás egyik célterülete, a települési lejtő egyik végállomása, ahol az alacsony ingatlanárakkal összefüggésben magas a szociális transferekből és rendszertelen jövedelemből élő családok aránya. Az öregedési index az országos átlag felét sem éri el: alacsony a 65 év felettiek és magas a 15 év alattiak aránya; ennek hátterében azonban elsősorban a halálozások magasabb szintje áll. A falu lakosainak visszaemlékezéseiben elevenednek meg a családi élet változásai, az otthontalanság problémaköre, a javaktól és építő kapcsolatoktól való megfosztottság érzése, valamint a védett gyermekkor hiányával kapcsolatos konfliktusok. Válások, családi tragédiák, betegségek, az oktatási rendszerben elszenvedett kudarcok, korai gyermekvállalás és végzettség nélküli iskolaelhagyás mintázatai jelennek meg az egymást követő generációk élettörténeteiben. A negatív objektív életkörülményekkel összekapcsolódó, megoldatlan és feloldatlan személyes válságok rögzítik az egyének és családok pozícióját a társadalom peremén, a következő generációk számára is ellehetetlenítve a kitörés és az integráció lehetőségét.

A vizsgált település társadalmi rendszerváltás követően alapjaiban formálódott át. A mezőgazdasághoz kapcsolódó életforma eltűnése, a munka és a megélhetés prekarizálódása a faluközösség megbomlásához, a falu terétől való elidegenedéshez vezetett. A megváltozott körülmények között az otthon jelentősége átalakul a falu lakói számára. A boldogulás lehetőségeit és a közösségi kapcsolatok minőségét meghatározó strukturális feltételek megváltozására a helybéliek különböző stratégiákkal reagálnak. A saját ház, a falu, a periférikus vidéki tér elbeszéléseikben megelevenedő reprezentációinak elemzésével képet kaphatunk arról, hogy a társadalmi környezet változásai hogyan formálják a szűkebb és tágabb értelemben vett otthonhoz való komplex és sokszor ellentmondásos viszonyukat.

REGÖS-DENK LAURA – KRASZNAHORKAI ÁGNES

Néprajzi Múzeum, Ismeretközvetítési Főosztály

Hova tartozom? – Az otthon és az identitás újraértelmezése múzeumpedagógiai programokban

A Néprajzi Múzeum múzeumpedagógiai foglalkozásainak tapasztalataira alapozva szeretnénk bemutatni előadásunkban, hogy a hozzánk látogató fiatal generáció hogyan kapcsolódik saját ismeretein és dilemmáin keresztül a múlt és jelen társadalmi kríziseihez. Előadásunkban két foglalkozásunkat és annak eredményeit szeretnénk bemutatni, melyek során arra kerestük a választ, hogy hogyan gondolkodnak a mai középiskolások a migráció, a kitelepítés és az identitás kérdésköréről, valamint hogyan segíthetjük őket abban, hogy történelmi eseményekhez kapcsolódva a saját élethelyzetüket is értelmezni tudják.

Az egyik ehhez a témához tartozó foglalkozásunk a *Vándorló tárgyak* címet viseli. Ez egy állandó foglalkozásunk a gyűjteményi kiállítás első, *Tárgyak élete* című egységében. A résztvevők olyan tárgyak történeteivel ismerkednek meg, amelyeket különböző országokból érkező emberek hoztak magukkal Magyarországra. Ezek a személyes tárgyak segítenek az idegenség és a honvágy élményének átérzésében, ugyanakkor alkalmat adnak arra is, hogy a gyerekek saját „pótolhatatlan” tárgyaikhoz való kötődésüket megfogalmazzák. Majd rátérünk a foglalkozás fő tárgyára, egy muszlim kendőre, amit a déli határon egy drótkerítésbe akadva találtak a kutatók. Ez a tárgy a migráció kérdéskörét segíti közelebb hozni a gyerekekhez. Miért maradjunk? Miért menjünk? Ezekre a dilemmákra gondolkodunk a gyerekekkel közösen. A foglalkozás során beleképzelik magukat a helyiek és bevándorlók szemszögébe, és ezzel együtt abba is, hogy milyen remények és

félelmek lehetnek bennük. A program végén a kitöltött „kérdőívet” anonim módon gyűjtjük egy régi bőröndbe, majd ezek alapján vonjuk le a következtetéseket.

Másik programunk a *Súlyos anyag* című vendégkiállításához kapcsolódik, a kiállítás a dunai svábok történetét dolgozza fel női ruhákon keresztül. Az időszaki kiállításához készített foglalkozásunk a *Trendetek ellen* címet viseli, ezt a programot 6. évfolyamosoktól középiskolásokon keresztül a felnőtt korosztályig ajánljuk. A foglalkozás műfaja a vitaszínház. A fiatalokat olyan provokatív fiktív helyzetek elé állítjuk, amelyek az identitás, a közösséghez tartozás, a kirekesztés, a kitelepítés és a kollektív felelősség kérdéseit vetik fel, és amelyekben a vitaszínház műfajából adódóan a résztvevőknek szükséges az egyik vagy a másik álláspont mellett dönteniük. Ezt a döntést később természetesen módosíthatják. A vitaszínház módszere lehetővé teszi, hogy a diákok felismerjék: nincsenek egyedül véleményükkel, még akkor sem, ha az nem egyezik a többségi állásponttal. Ez az élmény önbizalmat ad, és erősíti a kritikai gondolkodást. A vita során öt olyan jelenetet látnak a fiatalok, amelyek magtémája megegyezik a kiállításban taglalt sorsokat mozgató jelenségekkel. Bár a konfliktus ugyanaz, az idő és a tér a mai korra, az ő életük színterére van szabva. Így a múlt problémái nem is tűnnek nekik olyan távolinak.

Célunk, hogy a fiatalok a történelem eseményeit, ami napjainkban is játszódik, ne egy absztrakt, tőlük és a mindennapi életüktől elidegenedett, megtanulandó anyagként vagy hírként kezeljék, amelyet gyorsan tovább lehet pörgetni, hanem a beleereszkedéssel kapcsolódni tudjanak mások és saját konfliktusaihoz.

RITTER GYÖRGY

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Alsószentmárton-szindróma: a sokac „szemszög”

Alsószentmárton a déli határ mentén fekvő egykoron sokác-roma-sváb lakta település. A 2. világháború után előbb a németek elűzése (1946), majd a határzárba való hortobágyi kitelepítések (1951-1952), végül a Kádár-korszak vidék és településpolitikája üresítette ki a falut. Az 1960-as években országszerte megkezdődtek a cigánytelepek felszámolásai. Az Alsószentmártonban lévő telepre is a felszámolás sorsa várt, ám a hatalom nem a szokásos „telepítést” alkalmazta. Roma mintaközsége kívánt létrehozni, a megmaradt sokac őslakosságot olcsó bankhitelekkel kivásárolták házaikból. Az utolsó lakó az 1970-es évek közepén költözött el. Az utóbbi 50 évben több szociológiai, romológiai, antropológiai tanulmány dolgozta fel a történetet, legfőképpen roma szemszögből. Ezt a lakosságcserét „Alsószentmárton-szindrómának” is nevezik. Előadásomban azokat az interjúkat szeretném elemezni, melyeket a sokac nemzetiségűekkel készítettem. A kulturális akkulturáció folyamatát történetantropológiai szempontból próbálom elemezni, rámutatva azokra az általam töréspontoknak nevezett fordulatokra, amelyek eredménye a kulturális kiüresedés lett. Előadásomban arra keresem a választ, hogy a sokac lakosság miért hagyta el otthonát, közösségét, kultúráját, mi vezetett ahhoz a döntéshez, hogy családok önként távozzanak, milyen motivációk határozták meg ezt a döntést és a további évtizedekben hogyan éltek együtt ezzel a „lemondással/vesztességgel”.

SÁRKÖZI ILDIKÓ GYÖNGYVÉR

ELTE HTK Néprajztudományi Kutatóintézet Etnológiai Osztály, KRE BTK Kelet-Ázsia Intézet Kínai Tanszék

Épülő városok, odalett otthonok, átértékelődő emberi kapcsolatok. Antropológiai terepmunka egy „ősi kínai városban”

Kína északnyugati vidéke mind politikai, mind gazdasági szempontból kiemelkedő jelentőséggel bír az egységes nemzet megteremtésén fáradozó kommunista rezsim számára. A migrációs politika és a turisztikai fejlesztések az adott térségben található falvak arculatának legfőbb formáló erői közé tartoznak. Az előadó 2010 és 2019 között folytatott terepmunkái során szembesült azzal, hogy a modernizációs törekvések hogyan formálják a falvak lakóinak életét, otthonát és mindennapi emberi kapcsolataikat. Előadásában ebbe a folyamatba szeretne betekintést nyújtani, feltárva a mögöttes okokat és ideológiákat.

SCHLEICHER VERA

Néprajzi Múzeum

Az otthoni tárgyak és az otthon tárgyai

Az előadás az 1945–1948 között lezajlott magyarországi kényszerdeportálások folyamatait, hatásait és megéléseit vizsgálja a muzeológia módszertanával. A magyarországi németek kitelepítését, a csehszlovák-magyar lakosságcserét és a Bácskában élő bukovinai székelyek dunántúli otthonkeresését a történeti és néprajzi szakirodalom sok szempontból feltárta és elemezte. Ismerjük a jogszabályi hátteret, a politikai motivációkat, a statisztikákat és – az oral history módszerét alkalmazó vizsgálatoknak köszönhetően – az érintettek személyes megéléseiről is árnyalt képünk van.

Az előadás azt a kérdést kívánja felvetni, vajon lehet-e az otthon elhagyásának és az új otthon megteremtésének e speciális, egy rövid történelmi időszakban sűrűsödő, ám hatásaiban máig élő helyzeteiről újat mondani a kényszermigráció során elmozduló tárgyak segítségével. Az „elűzött” németek, a „menekülő” székelyek, és az „áttelepülő” magyarok sorsa az érintettek és a laikus közvélemény számára is – bár párhuzamos, mégis - egymástól független személyes és közösségi szenvedéstörténetként rögzült, amelyet más-más politikai ambíciók idéztek elő és teljesítettek be. A történetek ugyanakkor a fizikai térben, lokálisan összeérnek, hiszen a felvidéki magyaroknak és a bukovinai székelyeknek elsődlegesen a kitelepített németek otthonaiban biztosított a kormányzat új otthont – ezt az összefüggést számos formában feldolgozta a helytörténetírás, de a kényszerű együttélésnek ezt a sajátos helyzetét etnográfiai kutatások is vizsgálták. A történetek e fájdalmas, konfliktusos találkozásán túl a folyamatok megértéséhez a tárgyi kultúrához viszony párhuzamai és különbségei adhatnak új megközelítési szempontokat. Az érintett etnikai csoportok mindegyikére igaz, hogy az otthonukat kényszerből elhagyók nem üres kézzel indultak, ugyanakkor nem tudtak mindent magukkal vinni. A tárgyi kultúra organikus egysége megbomlott, s egyes elemei önálló jelentéseket vettek magukra. A magukkal vitt és a hátrahagyott tárgyak, az azokhoz fűzött jelentések, s ezek változása az évtizedek során a krízis megélésének és későbbi feldolgozási kísérletének fontos lenyomatai. A tárgyak kontextusai, a hozzájuk fűződő személyes és közösségi viszonyulások kirajzolják a három érintett etnikai csoport sorsának különbségeit, de ugyanakkor feltűnő párhuzamokat is mutatnak. A nagy gonddal csomagolt tárgyak feleslegessé válnak az új környezetben, mások idővel felértékelődnek, és az elveszített otthon szakralizált objektívációként öröklődnek, megint mások hiányukkal demonstrálják a hátrahagyott otthonokhoz kapcsolódó veszteségérzetet.

Az otthon elvesztésének traumája és újjáteremtésének gyógyító gesztusai több síkon vizsgálhatók. Az emlékezeti helyek és rítusok, az egyes közösségekben és családokban tovább örökített mesterelbeszélések izgalmas módon olvashatók össze a tárgyak jelentéseinek, otthon és tárgy összefüggésrendszerének változásával. Ez az összeolvasás egyszerre világít rá a szenvedések összeméréséből fakadó – részben máig tovább örökített – konfliktusokra, de ugyanakkor a szenvedéstörténetek azonos struktúráira is. Az előadásban bemutatott esetek és ezek elméleti háttere a nyolcvan évvel ezelőtti kényszerdeportálások feldolgozásának muzeológiai lehetőségeire és felelősségére mutat rá.

SZABÓ HENRIETT

Debreceni Egyetem Néprajztudományi és Muzeológiai Intézet

Az otthon ábrázolása marginalizált társadalmi csoportokról készült dokumentumfilmekben, etikai kérdések

Az elmúlt évtizedekben tömegével kerülnek forgalmazásra olyan dokumentumfilmek, melyeknek témája a hátrányos helyzetű és/vagy roma közösségek ábrázolása. A filmek akarva-akaratlanul, de gyakran fő vizuális témaként láttatják a megmutatott közösségek otthonait. Áttekintve a témában készült alkotásokat és reflektálva saját dokumentumfilm-készítő gyakorlatomra, okkal merülnek fel azok az alapvető etikai tartalmú kérdések, amelyek elválaszthatatlanok a vizuális megjelenítés tartalmától és annak minőségétől.

Miért nem mindegy, hogy milyen műfajban és milyen megközelítést alkalmazva tesszük vizuálisan láthatóvá a marginalizált társadalmi csoportok életét, életterét? Milyen negatív következményei lehetnek a hátrányos helyzetű, a többségi társadalom által előítéletekkel megközelített közösségek „valóságghű” ábrázolásának? Hol húzódik a kutatói felelősség határa? Milyen szerepe van mindebben az antropológiai, néprajzi kutatásoknak?

Az előadásban három olyan kelet-magyarországi színtéren végzett kutatás eredményeit elemezzük, ahol dokumentumfilmek is készültek, bemutatva az ott élők lakókörnyezetét. Az esetpéldák alkalmat kínálnak arra, hogy a filmekben ábrázolt roma családok otthonait, ezek sajátosságait és különbségeit a konkrét szociokulturális környezet, valamint az ott élő személyek életvilágainak összefüggésében értelmezzük. Az elemzés során a kontextust meghatározó szempontok sokaságából kiemeljük az otthon a településen belüli elhelyezkedését, a homogén vagy heterogén etnikai szomszédsági környezet kérdését, az aktuális makrokörnyezeti helyzethez történő alkalmazkodásigény és alkalmazkodó képesség témáját. Az elemzésbe bevont dokumentumfilmekben látható otthonok az ott élők világképéről vagy értékfelfogásáról árulkodó számos részletet tesznek láthatóvá. Nyírvasvári, Nagyecsed és Hajdúdorog három számos etnokulturális sajátosságaikat tekintve sok hasonlóságot mutató helyszín. Azonban, ha közelebbről és a kamera lencséjén keresztül bepillantást kapunk a helyi életvilágokba, azonnal láthatóvá válnak az éles különbségek, amelyek jó alapot kínálnak az összehasonlításra.

Az előadás fontos elméleti kérdése, hogy a filmkészítő mindennek tudatában miként reflektál saját kutatói szerepéből levezethető etikai felelősségének kérdésére. A nyilvánosság megteremtésével miként járul hozzá ahhoz, hogy kutatási következtetéseinek hiteles vizuális üzenetként történő kidolgozása a néző-befogadó számára ne az esetleges előítéleteit megerősítő igazolásként, de éppen ennek ellenkezőjeként működjön. Az elemzésben kitérek azokra a dokumentumfilmes szempontokra, amelyek lehetővé teszik a kutatói hitelesség és az etikus ábrázolás összehangolását a marginális szociokulturális roma közösségek vizuális ábrázolása során.

SZABÓ MÁTYÁS PÉTER

Miskolci Egyetem

Az otthon-érzet megteremtése az átmenetiség állapotában – ukrán menekültek mindennapjai Magyarországon

Az otthon az a tér, ahol az ember biztonságban érzi magát, és amelyhez érzelmileg kötődik; ez a fajta biztonságérzet és kötődés alapvető feltétele annak, hogy valaki képes legyen megszervezni az életét, döntéseket hozni, és mindennapi tevékenységeit értelmesen és stabilan élni. Nem csupán fizikai térként, hanem társadalmi és érzelmi konstrukcióként is értelmezhető ez a fogalom, amelyben az identitás, a valahova tartozás és a biztonság tapasztalatai egyaránt összesűrűsödnek és amelyet az egyének aktívan formálnak a múlt emlékei és a jövő elképzelései mentén. A társadalmi krízisek – háborúk, kitelepítések, migrációs hullámok – gyakran éppen ezen otthonok feldúlásán keresztül érintik az embereket, és új otthonteremtési stratégiák kialakítására kényszerítik őket.

A jelen előadás egy antropológiai kutatás előzetes eredményeit mutatja be, amely az orosz-ukrán háború következtében Magyarországra érkező menekültek otthon-érzetének megteremtését vizsgálja.

A kutatás középpontjában két idős ukrán nő áll, akik több mint három éve élnek magyarországi befogadó intézményekben, az ország keleti, határmenti régiójában. A választott esetek lehetőséget nyújtanak arra, hogy mélyrehatóan elemezzük az otthon-érzet kialakításának folyamatát egy olyan helyzetben, amelyet az átmenetiség, a bizonytalanság és a társadalmi marginalizáció tapasztalatai határoznak meg. A vizsgálat során különösen arra keresem a választ, hogy milyen tárgyak, szokások, rutinok és közösségi kapcsolatok segítik az otthonosság érzésének megteremtését, illetve hogyan hatnak ezekre a helyi közösség tagjai. Hogyan reflektálnak saját környezetükre (és környezetük rájuk), ebben az elhúzóó ideiglenességben?

Módszertanilag a kutatás félig strukturált mélyinterjúkat, életútinterjú-elemeket, mentális térképeket és vizuális dokumentációt alkalmaz. A személyes narratívák mellett a közösségi perspektívák bevonására is törekszik: interjúkat készíték a helyi lakosokkal és intézményi

dolgozókkal, valamint kiegészítő adatgyűjtést végeztek Budapesten élő ukrán állampolgárok körében. A vidéki és városi tapasztalatok összevetése lehetőséget biztosít az otthon-érzet eltérő formáinak feltárására az intézményi keretek között élők és az önálló lakhatást megvalósítók esetében. A kutatás későbbi, záró szakaszában egy online kérdőíves felmérés is kiegészíti az anyagot.

Az előadás egyik központi kérdése, hogy az átmenetiség állapota miként formálja az otthonról alkotott elképzeléseket, és hogyan befolyásolja a résztvevők identitását és jövőképét. A menekültek által megteremtett otthonosság nem csupán a privát szférát, hanem a társadalmi integráció esélyeit is érinti, amelyben kulcsszerepet játszanak a lokális közösségek és az állami-civil ellátórendszer. Szükséges-e az otthon-érzet megteremtése ebben a helyzetben? Ez a folyamat segíthető-e vagy túlságosan személyes ahhoz, hogy az egyénen túl bárki is szerepet tudjon ebben vállalni? Válthat-e egy egész ország, jelen esetben Magyarország, 'nem-hellyé' a bizonytalanság, pusztító funkció és az átmenetiség terévé?

Az előadás célja, hogy az esettanulmányokon keresztül érzékeltetve mutassa be az 'otthon', mint társadalmi és kulturális konstrukció újratemtésének folyamatait. A kutatás nem csupán az ukrán menekültek helyzetére vet fényt, hanem általánosabb kérdéseket is felvet az otthon, az otthontalanság és a társadalmi beágyazottság összefüggéseiről Közép-Kelet-Európában.

A kutatás hosszabb távon remélhetőleg hozzájárulhat ahhoz, hogy jobban megértsük az otthon-érzet társadalmi krízisek közegében történő újratermelődését, és reflektáljunk arra, milyen lehetőségei és korlátai vannak a befogadó társadalmaknak az ennek támogatásában. Célja továbbá, hogy érzékenyebbé tegye a társadalmi segítségnyújtás formáit, és hozzájáruljon az otthonosság megteremtésének jobb megértéséhez az ilyen krízishelyzetekben.

SZATHMÁRY DÓRA

ELTE BTK Néprajzi Intézet

Otthonra találni és/vagy idegennek maradni -Unitárius lelkész és közössége Székelyföldön-

Mesterszakos szakdolgozati kutatásomban egy székelyföldi unitárius faluban vizsgálom az egyház és a helyi közösség viszonyát. Az egykoron népes település lakossága a rendszerváltás óta jelentősen lecsökkent, melyből arra következtethetnénk, hogy az egyház könnyedén össze tudja fogni ezt a kevesebb mint száz főből álló, nemzetiség és felekezeti hovatartozás szempontjából többnyire homogén közösséget. Kutatásom során azonban azt tapasztaltam, hogy a faluban erős a széthúzás. Érdeklődésem középpontjában az áll, hogy egy ilyen faluban hogyan tud boldogulni egy Budapesten született, fiatal pályakezdő lelkész.

Kutatásom során, melynek keretében a terepemet más hasonló jellemzőkkel rendelkező falvakkal is összehasonlítottam, meghatározó tényezőként tűnt fel az, hogy egy lelkész milyen mértékben képes magát otthon érezni az adott településen. A lelkész és közösség viszonya tekintetében oda-vissza hat egymásra az, hogy a lelkész mennyire igyekszik beilleszkedni, és hogy mennyire fogadják be a helyiek. Vajon a helyiek azért nem fogadják be a lelkészt, mert sejtik, hogy nem érzi otthon magát, vagy épp a lelkész azért nem érzi magát otthon, mert nincs egy befogadó helyi közösség?

A kutatásom középpontjába állított lelkész sajátosnak tartja települése helyzetét, melyre negatívan hatott a kommunizmus, illetve a rendszerváltás után megnyíló határok lakosságelszívó ereje. Emellett a település közelmúltjában több olyan időszak is volt, amikor a falu nem rendelkezett saját lelkésszel. A környező településekről beszovaló lelkész ugyan ellátta feladatait, mégis generációk nőttek fel anélkül, hogy lett volna olyan lelkészük, aki otthonának tekintette volna a települést, és ennek megfelelően vállalt volna felelősséget érte. A kutatásomban összehasonlítás céljából megjelenő településekre jellemző, hogy az ottani lelkészek több évtizede helyben töltik be pozíciójukat, és falujukra otthonukként tekintenek.

Terepemen jelentős méreteket ölt az individualizáció. Kulcsadatközlőm, a település egyik legidősebb asszonyának narratívájában nagyon szépen kirajzolódik az a folyamat, amely során az otthon fogalma a falu határától visszahúzóódik a ház körüli kerítés mögé. Szavaiban megjelenik egy erőteljes értékítélet az elidegenedő, materiális világunkról, kihangsúlyozva a család és az otthon megtartó erejét, mely még a kommunizmus nehézségekkal teli éveit is szép emlékké tudta formálni.

Jelen pillanatban munkám még nem egy lezárt kutatás, folyamatban van az interjúk feldolgozása, amelyet a közelmúltra, a település előző lelkészeire vonatkozó sajtóanyagokkal szándékozom kiegészíteni. Emiatt az anonimitás kérdése is függőben van még.

SZEGEDY-KLOSKA TAMÁS

Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre

„Menni vagy maradni?” – Dávid Lajos székelyudvarhelyi postai hivatalvezető kálváriája 1919-ben

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum az elmúlt években tudatosan kívánt szerepet vállalni a történelmi katalizmák, ki nem beszélt magyar történelmi események feldolgozásában. A Skanzen törekszik a különböző nemzetiségek, etnikai csoportok életmódjának, valamint a magyarságot ért tragédiáknak a bemutatására is – különös tekintettel a 20. század kríziseire, változásaira, folyamataira. Célunk párbeszéd indítása ezekről a témákról, objektív információk közvetítése, a feldolgozás előmozdítása, valamint az egyén szempontjából, mikrotörténeti perspektíva alkalmazásával a személyes dimenzióban érthetővé tenni a történelmi eseményeket. Ez a törekvés tetten érhető az enteriorkiállításokban (korabeli otthonokban), állandó termes jellegű kiállítások tematikájában és időszakos kiállításokban is.

A 2022-ben megnyílt Erdély tájegységgel az enteriőrök és termes kiállítások, az ismeretátadási és múzeumi programok, valamint az élő interpretáció mellett nemcsak az egykori erdélyi nemzetiségek életmódjának komplexebb ismertetését és eddig nem vizsgált élettörténetét, valamint a városi épített örökség megőrzését és bemutatását tűztük ki célul, hanem a trianoni békeszerződés következményeként határon túlra került lakosság mindennapjaiban bekövetkező változásokat, az egykori erdélyi magyar hivatalnoki/értelmiségi réteg tipikus és egyedi életutait is megjelenítjük.

Esettanulmányomban a Székelyudvarhelyről választott és a múzeumban megépült postahivatal, az annak emeletén berendezett polgári otthont és a hozzá kapcsolódó hiteles családtörténetet kívánom bemutatni, amelynek segítségével az 1920-as trianoni békeszerződés okozta társadalmi változást és krízist is nyomon tudjuk követni. Céлом annak hangsúlyozása is, hogy világos legyen: a múzeumi kiállítások létrehozása mögött mély és komplex kutatás húzódik, ugyanis a történeti hitelesség elsődleges szempont a muzeológus munkája során.

A múzeumi bemutatás szerint a székelyudvarhelyi épület emeleti lakásában Dávid Lajos postai hivatalvezető lakik várandós feleségével, Nagy Rózával és lányukkal, Erzsébettel. A kiállítás időmetszete egy konkrét dátum, 1919. január 15. A bemutatott szituáció azt a pillanatot ragadja meg, amikor a vesztes első világháború után Valér Neamțiu, Udvarhely vármegye új román prefektusa magához kéri a vármegyei magyar hivatalfőnököket és felszólította őket, hogy délután 5-ig minden magyar tisztviselőt vegyenek rá a hűségeskü letételére. A látogató a múzeumban berendezett polgári otthonba lépve 1919. január 15-ének koradélutánján találja magát. A román nyelvű hűségeskü Dávidék nappalijában a dohányzóasztalon található, a dilemma az, hogy a családfő aláírja-e és ezzel megtagadja magyarságát, avagy ne írja alá és vállalja a meghurcoltatást annak tudatában, hogy felesége második gyermekükkel várandós?

Dávid Lajos személye jó példája az Osztrák–Magyar Monarchia ideje alatt szolgálatát kezdő, majd a román berendezkedést megélő állami hivatalnoknak, akit végül az eskü letételének megtagadása miatt a román hatóságok többször is meghurcoltak és fogságban tartottak. A család végül évekkel később, 1922-ben tudott újraegyesülni Budapesten, székelyudvarhelyi otthonukat és életüket azonban végleg hátra kellett hagyniuk.

Az otthon mint virtuális tér

Az otthon nem csupán egy földrajzi hely, nem csak a társadalmi/családi élet színtere, a makro- és mikrovilág találkozási pontja, hanem legalább ennyire egy morális ökonómiai rendszer, íratlan szabályok, hallgatólagos előírások gyűjteménye, képzeletek és vágyak hol titokzatos, hol nagyonis nyílt tárgya. Mindezek a folyamatok – az otthon létrehozása és belakása, szabályrendszerének kialakítása, érzelmekkel való feltöltése, esetleges lerombolása – elképzelhetetlen különböző médiumok, médiarendszerek működése nélkül.

A kortárs médiakutatás egyik markáns irányzata a médiaelsajátítás és -használat kapcsán vizsgálja az otthon szerepét és jelentőségét. A különböző médiumok/médiatechnológiák szerepe az otthonok „létrehozásában” kettős. Egyrészt tartalmaik révén közvetítik, bemutatják az „otthoni élet” reprezentációit, mintegy mintákat kínálnak ahhoz, milyen is lenne egy „jól működő jó otthon”. Másrészt a médiaeszközök használatával az otthon világán belül gyakorlatok és rutinok jönnek létre, amelyek meghatározzák a mindennapi élet szerveződését. Az otthon egy különlegesen mediatizált hely, a médiumok által kiváltott társadalmi és kulturális változások mikrokozmosza, melynek határai folyamatosan változnak, aszerint, ahogyan állandóan újradefiniálódik az otthon és a környező (média)világ közötti kapcsolat.

Az utóbbi idők mediális változásai az otthon szféráját sem hagyták érintetlenül, az otthon fogalma és jelentősége a digitális világ megjelenésével alapvetően átalakult. A mobil médiaeszközök nemcsak „médiaközponttá”, az online nyilvánosság bejáratává változtatják az otthont, de a különböző kommunikációs platformok, a chatszobák, a közös videójátékok mintegy áttetszővé is teszik az otthon falait, „üvegfalú hálósobák” jöttek létre – ahogyan dannah boyd, az egyik jelentős kortárs médiakutató fogalmaz.

Az otthon ezen virtualizálódása ugyanakkor nem kortárs jelenség. A kulturális antropológia egyik klasszikus szövege Mary Douglas *Idea of Home* című esszéje már a kilencvenes évek legelején használja az otthonnal kapcsolatban a „virtuális tér” fogalmát, mégpedig Suzanne Langer ötvenes évekből származó művészetelméleti nézeteihez kapcsolódva. Mit jelentett akkor és mit jelent most az az állítás, hogy az otthon egy „virtuális tér”? Hogyan lehet erre a kérdésre a médiaantropológia elméletei és a kortárs művészet eszköztára segítségével válaszolni? Az előadás során e kérdés megválaszolására teszünk kísérletet.

SZILÁGYI LEVENTE

ELTE HTK Néprajztudományi Kutatóintézet

Deportáltak és otthon maradtak. A szatmári svábok szovjetunióbeli kényszermunkájának hatásai és következményei a megcsonkított családokban

1945 januárjában került sor arra az eseményre, mely a szatmári sváb közösségek történetében a legnagyobb hatású társadalmi és személyes traumát eredményezte. A német származású felnőtt lakosság Szovjetunióba történő deportálása során a szatmári sváb lakosság óriási veszteségeket szenvedett. Az olykor öt-hat évig tartó fogságot sokan nem éltek túl. A kényszermunka során átért megáláztatások, az embertelen körülmények, a túlélésért folytatott harc, a helytállás a lokális történelem legfontosabb elemeivé váltak. Emellett a jól ismert, és a szatmári svábok rendszerváltozást követő identitásmozgalmának bázisát is jelentő narratíva mellett, azonban egy kevésbé exponált, de nem kevésbé jelentős történetyszál is létezett, az otthon maradt családtagok narratívumai. A háború miatt eleve nehéz helyzetben lévő családok megcsonkítása, a szülők, nagyszülők elhurcolása, tovább fokozta a szociális nehézségeket. Előadásomban a csonka családok mindennapi megküzdési stratégiáit is ismertetem, férfiszerepekbe kényszerített asszonyok és fiúk visszaemlékezéseiből kiindulva. A szatmári sváb közösségek nagyfokú rezilienciáról tettek tanúságot ebben a nehéz helyzetben, a rokonsági hálók mellett a közösség szolidaritásra is támaszkodhattak az érintett családok.

TÓTH-VARGA VIOLETTA

Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre

Őrtornyok a félelemben. A háború utáni magyar íróotthonok és irodalmi alkotóterek jellemzői

Az előadásban a szellemi munkának, s azon belül a kreatív, alkotó tevékenységnek is teret adó otthonokat vizsgálom egy történelmi krízisek övezte időszakban. Manapság a COVID-19 pandémia irányította rá egyértelműen a figyelmünket arra, hogy milyen sok helyzetben lehet szükség arra, hogy az otthon lehetőséget és teret adjon az elmélyülést igénylő munkának, az alkotó, kreatív tevékenységeknek.

Azt, hogy az alkotó munka egyértelműen a társas és fizikai környezet által is befolyásolt jelenség, már a klasszikus kreativitás kutatások (ld. Amabile, 1966) is igazolták, s a napjainkban zajló vizsgálatok (pl. Garcia et al, 2019; Thoring, et al, 2021) is alátámasztják, így mindenképpen ésszerű, ha az elmélyülést és kreativitást kívánó individuális alkotó tevékenységnek a szociofizikai környezetét is vizsgáljuk. Az előadás a hagyományos, magányos alkotói folyamatok közül a szépirodalmi tevékenységre fókuszál, melyen belül leginkább a 2. világháború utáni magyar íróotthonokat mint az alkotás helyszíneit elemzi. A kvalitatív elrendezésű vizsgálat eredményei rámutatnak a '45 utáni magyar irodalmi alkotások megszületésének szociofizikai kontextusára.

A magyar sajtóban megjelent, írókkal készült interjú sorozatokból (Kabdebó Lóránt *Elvesztett otthonok*, valamint az *Írószobám* című rádiós interjú) összeállt szövegkorpuszt a Grounded Theory (Corbin & Strauss, 2015) módszerével elemeztem. A szociofizikai környezetre fókuszáló szövegelemzés mentén kapott eredményeket kiemelten a történelmi traumák, a háborús és forradalmi események vonatkozásában vizsgáltam.

Az elemzésben azt tapasztaltam, hogy az otthon mint alkotótér gyakran őrtoronyként jelent meg, vigasz és menedék volt a nehéz időkben, a visszahúzódás, a (gyakran csak vélt vagy remélt) biztonságba menekülés helye, ahová a család, a szűk baráti kör nyert csak beengedést, de ahonnan nagy rálátás nyílt a világra. Ilyen volt Csorba Győzőnek – a maga konkrét fizikai valóságban még a nyolcvanas években is létező – pécsi őrtornya, Vas István budai rakparton álló, de Pestre néző, általa őrtoronyként aposztrofált otthona vagy Füst Milán toronyszobának nevezett lakása is, melyből – szerinte – az egész világra ki lehetett látni. Izgalmas módon ez az őrtorony hasonlat egyrészt segítette, inspirálta az alkotói folyamatot is, de talán ennél még fontosabb volt, hogy maga az alkotás, az alkotókedv (és ezáltal az ennek teret adó otthonok) maguk is a túlélés, a félelmek és rettegetések legyőzésének, elviselésének eszközei voltak. Az alkotás és a környezet tranzakcióját több korabeli szerző, például Karinthy Ferenc és Nemes Nagy Ágnes otthonához való viszonyulásával is szemléltetem.

Az otthonokon kívül más is igen fontos alkotóterek is felbukkantak az elbeszélésekben, mint például a kávéházak, könyvtárak, a szigligeti alkotóház, valamint a állami ösztöndíjak keretében látogatható, külföldi városok, melyek közül markánsan kiemelkedik Róma jelentősége. Az e helyekről szóló leírások tanúsága szerint ezek a terek nem csupán szellemi műhelyekként funkcionáltak, hanem valóságos második otthonként, otthonpótló helyekként is tudtak működni, egyben erőteljesen alakítva a kreatív folyamatokat és a művészi önazonosság megélését, így az elemzésben ezekre is kitérek.

TÖMÖRI SZILVIA

Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre

Az emlékezet háza – szász porta a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély épületegyüttesében

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély épületegyüttesének tervezésekor kiemelt célunk volt, hogy ne csupán a magyar közösség életmódját és kultúráját jelenítsük meg, hanem a térség etnikai sokszínűségét is érzékeltesük, illetve nemcsak a hagyományos néprajzi örökségre, hanem a történelmi traumák és társadalmi katalizmák bemutatására is hangsúlyt helyezünk. E törekvés részeként valósult meg a szászújfalusi porta felépítése is.

A múzeumi szász porta központi gondolata az erdélyi szász kultúra gazdagságára irányul, helyiségeiben termes jellegű kiállítóterekben az erdélyi szászok történetét, sajátosságait, népművészetét, szokásaikat mutatjuk be, hangsúlyozva, hogy egykor Erdély életében a szászok fontos szerepet töltöttek be. A 20. századi események azonban felborították Erdély multiethnikus társadalomszerkezetét, ami azzal járt, hogy az erdélyi szászok száma mára elenyésző. A kiállításban Magyarországon talán elsőként beszélünk arról, hogy mi is vezetett a számuk drasztikus csökkenéséhez. Személyes élettörténeteken, dokumentumokon és tárgyakon keresztül tárja a múzeum a látogatók elé a tabutémának számító erdélyi németek kivásárlásának eseményét, amely során 1969-89 között mintegy 250 ezer romániai német — erdélyi szászok, bánsági és szatmári svábok — telepedett át Romániából a Német Szövetségi Köztársaságba, a két ország közötti titkos megállapodások révén. „A zsidók, a németek és az olaj Románia legjobb exportcikkei” – szolt Ceaușescu cinikus mondata. Az egyénekre árkategóriákat határoztak meg, de különböző luxus- és hiánycikkek is gazdát cseréltek a kiutazás engedélyezéséért cserébe. A kivándorlás az 1990-es években is folytatódott, így mára a szász népcsoport Erdélyben csak kis létszámban van jelen.

Az *emlékezet házának* nevezett kiállítási egység két helyisége személyes történeteket mutat be, megszólalnak azok, akik Németországban kezdtek új életet, illetve olyanok is, akik Erdélyben maradtak. Mesélnek identitásuk alakulásáról, a kivándorlás dilemmáiról, az újrakezdésről és a tárgyakhoz fűződő viszonyukról is. A szeretteiktől megőrzött, régi tárgyakkal a gyökereikhez kötődnek, előhívva velük a szép vagy az idővel megszépült emlékeket, megőrzésükkel a család, az őseik története folytonos maradhat. Több történet szól olyan tárgyokról, melyeket tulajdonosaik több száz vagy több ezer kilométeren keresztül vittek magukkal szülőhelyükről új lakóhelyükre, melyekhez érzelmileg ragaszkodtak, és ha kellett, a tilalom ellenére is kicsempészték Romániából. Sokan viszont tudatosan akarták elfeledni az erdélyi múltjukat, kitörölni a traumákat, és ezért igyekeztek megszabadulni minden emléket felidéző tárgytól. Vannak olyan személyek is, akik elveszítették a kapcsolatot a múlttal, és ezért elértéktelenedett számukra egy-egy tárgy, melyek így idővel lommá váltak.

A Skanzenben felépített szász porta kiállítása lehetőséget teremt arra, hogy a látogatók jobban megértsék a történelem kevésbé ismert, sokszor elfeledett eseményeit, hozzájárulva ezzel a kollektív emlékezet újragondolásához. A szász porta a múzeumban egyfajta emlékezeti hely és találkozási pont is azok számára, akik Erdélyhez, a szász örökséghez kötődnek, akár helyben maradtak, akár elszármaztak.

VÁMOS GABRIELLA

ELTE BTK Néprajzi Intézet, MNMCK Semmelweis Orvostörténeti Múzeum

Kitelepítések egészségügyre gyakorolt hatása. A Tolna megyei Kéty esete a második világháború után

A második világháború óriási veszteségeket, azon belül a közegészségügyi állapotok romlását hozta magával egész Magyarország területén, amely alól a vizsgálat tárgyát képező település, a Tolna megyei Kéty sem volt kivétel. A háború évei alatt meggyeszerre megszorodtak a fertőző betegségek, a háború végével a hazatért katonák és hadifoglyok gondozása, a járványvédelem, a ki- és betelepítések megpróbáltatásokat jelentettek a település vezetői és lakói számára. Ezek kezelése hosszú évekre kijelölte az egészségügyi ellátórendszer működésének és fejlesztésének útjait.

A járási tisztifőorvosi jelentésekből kiderül, hogy a svábok kitelepítése után több orvos-, patikus- vagy bábaállás is megüresedett a megye területén, a bukovinai székelyek betelepítésével pedig olyan betegségek ütöttek fel újra a fejüket, amelyeket korábban már sikerült visszaszorítani; a fertőző gyermekbetegségek vagy a székelyek körében előforduló szembetegség, a *trachoma* újra kihívások elé állították az orvosokat, védőnőket egyaránt.

A háború utáni egészségügy helyreállítása a pénz- és emberhiány, a betegellátás és -szállítás elmaradottsága, a gyógyszerbeszerzési gondok miatt rendkívül nehéz feladatnak bizonyult. Ezeket a problémákat súlyosbították az emberek életkörülményei, az ivóvízellátás, a kutak és az árnyékszékek állapotának rendezetlensége, a hadirokkantak, a szegények szociális ellátásának hiányosságai, a különböző fertőző- és nemibetegségek elleni küzdelem viszontagságai. Mindezek

mellett az a körülmény, hogy a betelepített bukovinai székelyek egy eltérő egészségügyi ellátórendszerben szocializálódtak, majd az áttelepítés és a bácskai évek milyen hatással voltak az egészségügyi állapotukra, a letelepedés utáni években is meghatározóak voltak.

Előadásom célja, hogy egy lokális szintű vizsgálat segítségével bemutassam, hogy egy település egészségügyi helyzetét hogyan befolyásolták az országos, megyei szintű intézkedések. Emellett arra is kitérek, hogy a második világháború alatt és után működő egészségügyi segélyszervezet, az UNRRA, hogyan vette ki részét a rászorulókat ellátásából. Kutatásom forrásbázisát levéltári, adattári anyagok, elbeszélte történetek képezik, amelyek az előadás tematikus pontjait is meghatározzák. Időhatárát tekintve az 1940–80 közötti időszakot öleli fel. Ez a négy évtized lehetővé teszi annak illusztrálását, hogy a második világháborút követő egészségügyi krízis és a szovjet mintára átszervezett egészségügy kialakítása milyen hatással bírt községi szinten.

VÁRADI JÚLIA

PTE BTK IDI Néprajz – Kulturális Antropológia Program

Otthon az átmenetiségben. Krízisszituációk és otthonépítési stratégiák a pécsi nemzetközi hallgatók körében.

Az otthon, ahogy a konferencia felhívásában is megjelenik, végtelenül összetett, számos dimenzióval, értelmezési lehetőséggel, hozzárendelt értékkel bíró, dinamikus fogalom, jelenség, mely egy adott, kisebb léptékű lokalitásban, egy városban, de akár egy adott társadalmi csoport esetében is rengeteg mindent jelenthet, és melynek megalkotására megannyi otthonteremtési stratégia irányulhat. Az otthonteremtési stratégiák sokszínűsége kiemelkedően érdekes mikor interetnikus, interkulturális közegeket, illetve transzlokális, transzkulturális életet vizsgálunk. Az ilyen vizsgálatoknak releváns pontja a *krízis* fogalmának alkalmazása, a kutatott társadalmi csoportok, egyének életében betöltött szerepének feltérképezése és megértése. A migrációkutatások gyakori része a legkülönbözőbb krízisszituációk etnográfiai minőségben történő feltárása, az *otthon* fogalmának keretein belül is – ilyen kutatások esetében a 'hiány', a materiális és immateriális otthonosság elvesztése, keresése, illetve újbóli, folyamatos megteremtése áll az értelmezés középpontjában.

Az otthon érzetének hiányával, illetve folyamatos megteremtésére való törekvéssel a saját terepmunkám során is számtalanszor találkozom: a pécsi nemzetközi hallgatók életének is, akik között és akik segítségével kutatásomat végzem, jellemző eleme és állandó problémája, kihívása az otthonosság és az otthon érzetének hiánya, a hiánnyal való megküzdés, illetve az érzet újraalkotása. Előadásomban az ő otthonteremtésük néhány aspektusát szeretném kiemelni és röviden bemutatni, hangsúlyosan a krízis „témakörén” belül maradva, a fogalom terepemen való több lehetséges értelmezési lehetőségét adva. A prezentáció hangsúlyait az 'állandóság-átmenetiség' és 'ismerősség-idegenség' fogalompárosok mentén helyezem el, értelmezési skálaként, dinamikus határalkotási folyamatok viszonyulási pontjaként, sem mint határozottan elkülönülő ellentétpárként értelmezve őket.

A külföldi hallgatók pécsi otthonalkotásának rétegeit és alkotóelemeit eredendően meghatározza lokális tartózkodásuk (dominánsan) átmeneti jellege, illetve a saját etnikus kultúrájuk, kiterjedtebb diaszpórájuk hiánya – mindennek sokszor determináló erővel bíró alapot ad a hallgatók családi és társadalmi háttere, származási országa, illetve a körülmények, melyekből vagy melyek hatására maga a külföldre való utazás/költözés döntése is megszületett. Pécsi hallgatóként a magyar (pécsi/magyarországi) és nemzetközi (hallgatókból álló) közeg(ek)hez kell alkalmazkodniuk, fizikális és mentális, szellemi értelemben is otthont, otthonosságot teremteniük, illetve az identitásukat és szokásaikat érő kihívásokkal megküzdniük. A hallgatók otthona és otthon-érzete természetes módon materiális és immateriális elemekből tevődik össze, melyek komplex módon kapcsolódnak egymáshoz, és egyaránt megjelennek mind a közösségi, mind a magánterekben. Ezek a dimenziók számos szempontból megközelíthetőek és megtapasztalhatóak, prezentációm során leginkább a hallgatók multiszenzoros érzékelésére, illetve otthonnal kapcsolatos szimbólumalkotásuk, identitás- és önkifejezésük, valamint „otthonosság-asszociációik” sajátosságaira fordítok nagyobb figyelmet. Célom, hogy a krízis fogalmának terepemen való sokszínű jelenlétét röviden bemutassam és illusztráljam, a hallgatók társadalmi és interperszonális kapcsolataival, illetve materiális és immateriális otthonalkotásával kapcsolatosan.

VARGYAS GÁBOR

PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék

„Áttelepített ősök” – újratöltve

A háború *par excellence* krízis szituáció, amikor nemcsak egyes emberek, hanem gyakran teljes közösségek kényszerülnek arra, hogy elhagyják eredeti lakhelyüket és új otthonot keressenek maguknak. A brúk a vietnámi polgárháború (1954–1975) során számos esetben kényszerültek „stratégiai falvakba”, de 1972-ben egy exodus-szal felérő katonai mentőakció közepette közel 2500 brút telepítettek át légvonalban kb. 500 km-re délebbre. Előadásomban azokat a vallásos-rituális technikákat vizsgálom, amelyek segítségével az áttelepített brúk nem elsősorban házaik-falvaik, hanem inkább az általuk lakott teljes természeti táj „berendezésére”, otthonossá tételére törekednek.

VASS ERIKA

Néprajzi Múzeum

Párhuzamos történetek. Az otthon elvesztése és újratehermentése a Dél-Dunántúlon a második világháborút követően

Az 1945–1948 közötti lakosságcsere során a magyarországi németek, a bukovinai székelyek és a felvidéki magyarok jelentős része kényszerült otthonának elhagyására, gyökereinek elvesztésére. 1945-ben a bukovinai székelyek, 1947-48-ban pedig a felvidéki magyarok a németek lakóházait kapták meg. Az akkori tragikus események hatása sokszor napjainkban is érezhető az érintett településeken.

A kutatások többsége külön vizsgálja a három népcsoport történetét, előadásomban azonban az első és második generáció tagjaival készített interjúk alapján az otthon elvesztése miatti trauma és a gyászfeldolgozás közös csomópontjait mutatom be. Kitérek arra is, hogy az érintettek egy része megragadt a tehetetlenség és az elfojtott gyász állapotában, míg mások különböző megküzdési stratégiák mentén, saját és közösségi erőforrásaik segítségével új otthonot teremtettek családi és közösségi szinten egyaránt, és ezek jó esetben hozzájárultak a poszttraumás növekedéshez.

VATAŠČIN PÉTER

Fórum Kisebbségkutató Intézet – Etnológiai Központ, PTE IDI Néprajz – Kulturális Antropológia Program

„Zavičaj” – egy otthonképzet értelmezési lehetőségei a jugoszláv háborúk nyomán

A jugoszláv háborúk következtében óriási népmozgások zajlottak le a Nyugat-Balkánon 1991 és 2001, illetve 2004 között, ha az azévi koszovói zavargásokat is beleszámítjuk. Származási és érkezési helytől függően személyi, közösségi szinten is nagyban átértékelődött, hogy kinek mit, mikor és hogyan jelent az otthon fogalma. Ezt egyebek mellett egyként alakította a Jugoszláviában már a 80-as években bekövetkezett politikai paradigmaváltás – amely előtérbe tolta a nacionalizmus különféle formáit –, majd maguk a háborús események, s mindezek társadalmi recepciója.

Kutatásom során főleg a vajdasági Szabadka környéki szerb nemzetiségű kényszmigránsok egyéni és közösségi példáin keresztül többek között arra kerestem a választ, hogy a jugoszláv háborúk eseménysorozata és emlékezete nyomán az egyének és csoportok hogyan alakították ki hovatartozási mintázataikat – s ezzel együtt otthonképzeteiket. E téren a szerb „zavičaj” kifejezés (pontos magyar megfelelője nincs, jobb híján a „szülőföld” jelentésében szokás fordítani, de releváns lehet az „otthon” és néhány más egyéb szó is) az egyik kulcsfontosságú fogalom. A terminus ugyan teljesen szokványos köznyelvi használatban áll, a szerb kényszmigránsoknál azonban mind az egyéni életutak, mind az egyesületek és a közösségi identitást megjelenítő események során külön emocionális, kulturális és politikai súlyt kaphat.

Az előadás során részint az egyéni életutak, részint a – félig vagy teljes egészében – nyilvános események példáin keresztül igyekszem majd bemutatni az otthonképzet, a „zavičaj” értelmezési

lehetőségeit. Az egyéni példák során többször előfordul, hogy az otthonosság valamilyen érzetét – leginkább részben, ritka kivételeknél teljesen – ráruházzák Szabadkára is. A városban eltöltött hosszú idő (egyénektől függően 25-35 év) és az ezzel kapcsolatos emlékek mellett többek között szerepet játszik ebben Szabadka pozitív képe – akár a megélhetési lehetőségekről, akár a multietnikus együttélésről van szó. Kifejezetten „zavičaj”-ként azonban sosem merül fel a város, amivel kizárólag a szülőföldjüket illetik.

A nyitottabb, megengedőbb egyéni interpretációkkal szemben a származási helyek (Lika, Dalmácia, boszniai Krajina stb.) szerint szerveződő, javarészt a 2010-es években alakult helyi szerb egyesületek eseményei az otthonképzetet (vagyis a „zavičaj”-t) más hangsúlyokkal, sokkal kizárólagosabban jelenítik meg – mégpedig úgy, hogy több esetben egyfajta etnopolitikai, illetve sokszor örökségképző versengésként lehet értelmezni a működésüket. Az egyesületek tevékenysége ugyanis részint arra irányul, hogy a multietnikus Szabadkán „ők is megmutassák” azt a kultúrát és vidéket, ahonnan származnak – részint pedig a zártkörűbb eseményeken a csoportkohéziót erősítsék (utóbbiak esetében nemcsak szabadkai eseményeken vettem részt, így az elemzésnek van tágabb vajdasági dimenziója is). Esetenként előfordul, hogy akár egy egyesületi vezető, akár aktív közéleti személyiségek konkrét múlt- vagy jelenbeli politikai kérdésekre reflektálnak. Ilyenkor akár teljesen nyilvánvalóvá válhat a politikum, a szerb pravoszláv egyház és az egyesületek közti szinergia is.

Mind az egyéni, mind a közösségi szinten előfordul kontrasztképzés az adott helyzetben érintett két régió (Szabadka/Bácska és a „zavičaj”) közti természetföldrajzi eltérések (pl. síksággal szemben hegyek) között.

A terep adottságaihoz igazodva mind az egyéni, mind a közösségi/egyesületi szinten – néhány kivétellel – a jugoszláv háborúkat felnőttként megélt 60-85 éves személyekkel alakítottam ki mélyebb kapcsolatot, így az elemzett anyag ezen nemzedékek képzeteire vonatkozik.

VIGVÁRI ANDRÁS

ELTE KRTK Regionális Kutatások Intézete

Otthonteremtés válságos időkben: lakhatás és újrakezdés a külterületi zártkertekben

A poszt-szocialista átmenet után három évtizeddel a lakhatási egyenlőtlenségek és a prekárius lakhatási körülmények még mindig a magyar társadalom egyik legsúlyosabb társadalmi kihívásának számít. A prekárius lakhatás elterjedésének egyik legjellemzőbb példája a külterületi zártkertek állandó lakhatási célú használata, ahova egyre több háztartás költözik ki a folyamatosan emelkedő lakás-és albérlétek következtében. Míg a szocialista korszakban a városok környékén fekvő zártkertes területek zömmel a mezőgazdaság és a szabadidő eltöltésének helyszínei voltak, addig rendszerváltást követően döntően a pénzügyi bizonytalanságban élők otthonává vált, ahova növekvő lakhatási egyenlőtlenségek miatt egyre szélesebb társadalmi rétegek költöztek.

A zártkerti lakhatás egyrészt rendkívül bizonytalan lakhatási körülményeket nyújt, hiszen a lakhatáshoz szükséges alapvető infrastruktúrák (vezetékes ivóvíz, közvilágítás, szilárd útburkolat stb.) sokszor teljesen hiányoznak, így az a térbeli-társadalmi kirekesztés egyik legjellemzőbb példájának számít. A zártkertek másfelől megfizethető lakhatást kínálnak, ahol a háztartások képesek megkapaszkodni és a lakhatásból fakadó hátrányaikat az önellátás és a reciprocitás segítségével igyekeznek kompenzálni. A zártkertek így ellentmondásokkal teli, ambivalens terekké váltak, ahol a strukturális kirekesztés és az ágencia együttesen van jelen a háztartások otthonteremtésében és mindennapi túlélési gyakorlataiban.

Előadásomban a fent leírt kettőséget kísérel meg bemutatni egy Budapest közelében található zártkertben végzett etnográfiai kutatás eredményeire támaszkodva. Prezentációmban egyrészt az odaköltözők otthonteremtési gyakorlataira fókuszálok és arra keresem a választ, hogy milyen stratégiák mentén rendezik be az infrastruktúra nélküli térbe az új lakóhelyüket. Hogyan reflektálnak az infrastruktúra hiányára, mint civilizációs vívmányra, és milyen stratégiákat alkalmaznak annak pótlására? Az otthonteremtés materiális vonatkozásain túl azonban az otthonteremtés érzelmi-ideológiai vetületeit is bemutatom és arra is kíváncsi vagyok, hogy a zártkertbe költöző háztartások milyen értékekkel ruházzák fel új lakóhelyüket. Hogyan gondolnak vissza a korábbi városi lakóhelyükre és életmódjukra, amit maguk mögött hagytak, és milyen jelentéseket és érzéseket társítanak az új, kiskertben található lakóhelyükhöz?